

Arhitektura i urbanizam Sv. Lovreča Pazenatičkog

Radoslav, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:929052>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Studijska grupa: Povijest umjetnosti i povijest

Studentica: Irena Radoslav

ARHITEKTURA I URBANIZAM SV. LOVREČA PAZENATIČKOG

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Marijan Bradanović, red. prof.

Komentor: dr. sc. Ivan Matejčić, izv. prof. u miru

Rijeka, rujan 2021.

Sažetak

Ovim radom istražuje se povijesni razvoj naselja Sveti Lovreč Pazenatički od najranijih tragova do 19. stoljeća, s naglaskom na srednjovjekovnome razdoblju. Urbanističke mijene prate se kroz dosadašnja istraživanja, proširene analizom Katastra Franje I. i katastarskih elaborata. Analiziraju se odabrani primjeri fortifikacijske, javne, stambene i sakralne arhitekture, povijesni kontekst u kojemu su sagrađeni te se uspoređuju s ostatkom graditeljske aktivnosti u Istri. Obrađena fortifikacijska arhitektura obuhvaća zidine, kule i gradska vrata. Javnom i stambenom arhitekturom stvoren je pregled najznačajnijih građevina tog tipa s posebnim osvrtom na stilske elemente. Cjelina o sakralnoj arhitektura obrađuje značajnu crkvu sv. Martina, crkvu sv. Lovre na groblju, te nekoliko manjih crkvica. Time su objedinjena dosadašnja istraživanja ove teme i donesene nove interpretacije.

Ključne riječi: Sveti Lovreč Pazenatički, arhitektura, urbanizam, srednji vijek

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesni kontekst.....	3
3. Urbanističko-arhitektonski razvoj grada	7
4. Zidine, kule i gradska vrata	10
5. Stambena arhitektura	20
6. Javna arhitektura.....	28
7. Sakralna arhitektura.....	33
7.1. Crkva sv. Martina	33
7.2. Crkva sv. Lovre	40
7.3. Crkva sv. Blaža.....	44
7.4. Sveti Dorligo	45
7.5. Ostale crkvice	45
8. Zaključak.....	48
9. Literatura i izvori.....	50
10. Popis priloga.....	53

1. Uvod

Sveti Lovreč Pazenatički spada u niz istarskih srednjovjekovnih gradića sa značajnim, očuvanim strukturama iz tog razdoblja. Kao takav bio je dijelom više ili manje opsežnih istraživanja koja su se bavila ovom tematikom. Ovaj rad koncipiran je kao sinteza dosadašnjih spoznaja, s proširenjem pojedinih tema povijesno-umjetničkom analizom i interpretacijom podataka iz Franciskanskog katastra. U samome naslovu razdoblje promatranog nije izričito određeno jer pojedine teme dosežu do 19. stoljeća, dok je fokus istraživanja usmjeren na srednjovjekovnom sloju, iz kojeg potječu najznačajniji spomenici. Metoda rada sastoji se od pregleda relevantne literature, povijesno-umjetničke deskripcije i valorizacije odabranih građevina, terenskog rada i arhivskog istraživanja. Polazišna literatura je članak autora M. Mirabelle Robertija iz 1953. godine, koji je postavio temelje svim budućim istraživanjima. Napisano je nekoliko konzervatorskih studija i provedeno više arheoloških istraživanja, a vrlo je važan i poduhvat dr. sc. Vladimira Bedenka i studenata zagrebačkog Arhitektonskog fakulteta, koji su tijekom 1980-tih napravili opsežno snimanje postojećeg stanja građevina.¹ Arhivsko istraživanje bilo je usmjereno na analizu Franciskanskog katastra i elaborata uz katastar koji su dostupni na internetskim stranicama arhiva u Trstu.² Uz smjernice dr. sc. Ivana Matejčića objedinjena je ova opsežna i vrlo važna tema iz istarske spomeničke baštine.

Uvodni dio rada pregled je ključnih točki u povijesnom razvitku koje su utjecale na formiranje naselja, a slijedi ga poglavlje o urbanističko-arhitektonskom razvoju i sagledavanje pojedinih struktura koje tvore tlocrtnu sliku. U sljedećem poglavlju detaljnije je obrađen obrambeni okvir naselja te kule i gradska vrata koji su njegov sastavni dio. Proširuju se dosadašnja saznanja o broju kula prema podacima iz Franciskanskog katastra i upućuje na nekoliko sačuvanih strijelnica na koje dosad nije obraćena pozornost. Potom se na odabranim primjerima nastoje obraditi najvažnije građevine stambenog tipa. Razlučuju se njihove stilske karakteristike i povezuju s komparativnim primjerima. Poglavljem o javnoj arhitekturi objedinjuju se podaci razasuti po literaturi i objedinjuje slika sačuvanih i srušenih objekata koji su bili važni elementi u funkcioniranju naselja kao komune s vlastitim organima vlasti, a u određenom periodu i kao administrativno vojno središte. Rad je zaključen cjelinom o sakralnoj arhitekturi koji opširnije obrađuje crkvu sv. Martina i crkvu sv. Lovre na groblju, a potom slijedi pregled crkvice koje su postojale unutar i izvan perimetra zidina.

¹ Dokumentacije je dostupna u Općini Sveti Lovreč, a pojedine snimke korištene su u konzervatorskim elaboratima.

²http://ariannaweb.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm;jsessionid=4E5E549D9ED46108897A460E153521D6#4_archivio

Odabrana tematika prilično je opsežna i iziskuje interdisciplinarnan pristup kojim se stvara kompaktna slika razvoja naselja. To je djelomično bilo moguće zahvaljujući postojećim arhitektonskim snimkama, konzervatorskim elaboratima i arheološkim istraživanjima koja su proširila povijesno-umjetničku metodologiju. Kompleksnost sačuvanih struktura ostavlja mnoštvo rupa koje će biti nadopunjene budućim istraživanjima. Sveti Lovreč prati tendencije ostatka poluotoka u razvitku turizma što se odražava i na njegovoj urbanoj strukturi, stoga je relevantna povijesno-umjetnička valorizacija važna u očuvanju spomeničke baštine i vizure ovog malog srednjovjekovnog gradića.

2. Povijesni kontekst

Prvi tragovi naseljavanja ovog prostora smještaju se u prapovijesno razdoblje. O postojanju prapovijesne gradine svjedoče nalazi keramike, ali i sam tlocrt naselja na kojem se razaznaju gradinski oblici.³ Položaj na blagoj uzvisini koju okružuju plodna polja, blizina Linskog kanala i živi izvor vode u staroj jezgri omogućili su povoljne životne uvijete. Osnutak porečke kolonije (*Colonia Iulia Parentium*) potaklo je snažan razvoj njezinog područja. Prostor oko Svetog Lovreča spada pod porečki ager na kojem su osnivane gospodarske jedinice *ville rustice*,⁴ kakva je mogla postojati i u Lovreču.⁵ Na to upućuju epigrafski spomenici,⁶ ali i arheološka istraživanja prilikom kojih je pronađen ostatak antičkog zida i ulomci antičke arhitektonske plastike u podu bazilike sv. Martina.⁷ Budućim arheološkim istraživanjima rasvijetlit će se tijek razvoja naselja koji se u ovom razdoblju i dalje većinom temelji na interpretaciji malobrojnih materijalnih ostataka i pretpostavkama.

Krajem 8. stoljeća prostor Istre dolazi pod franačku vlast. Uspostavlja se novo političko i vjersko središte *Civitas Nova*, današnji Novigrad. Njegova lokacija strateški je bila važna zbog položaja na moru i blizine rijeke Mirne. Monopol nad terenom omogućavale su dvije transverzalne rute, sjeverna koja se pruža od Novigrada prema Ćićariji i južna koja se pruža od Rovinja, kroz Bale i Dvigrad prema unutrašnjosti. Horizontalna linija komunikacije pružala se po antičkoj cesti *Via Flavia* koja prolazi u blizini Svetog Lovreča.⁸ Dolaskom franačkih upravitelja dolazi i do novog ustrojstva društva, odnosno uspostavljanja feudalizma. Kako se taj proces odrazio na stanovništvo poluotoka, vidljivo je u Rižanskom placitu, nastalom 804. godine. Unatoč placitu dolazi do jačanja feudalne elite koja povećava vlastite posjede i time smanjuje gradske. Istovremeno dolazi do velike akumulacije posjeda biskupija i njihovo ekonomsko jačanje. Franačka vlast oslanjala se na Crkvu, a gradnja novih crkava i biskupija bila je pod utjecajem Akvilejske patrijaršije, važne komponente u širenju karolinške

³ Buršić-Matijašić, K., *Gradine Istre – Povijest prije povijest*, Pula 2007. str. 306; Arheološkim istraživanjem pronađeni su ostaci prehistorijske keramike u rovovima za vodu ispred crkve sv. Martina. Matijašić, R., *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium i njihova naseljenost od I. do III. stoljeća*, Zagreb 1988. str. 69

⁴ Bulić, D., „Rimska centurijacija Istre“, *Tabula: časopis Odjela za humanističke znanosti*, br. 10, 2012. 51, 63

⁵ Autor navodi kako je na temeljima antičke stambene zgrade moglo nastati kasnoantičko naselje pozivajući se na sličnost postojanja naselja na drugim lokalitetima gdje su postojale crkve iz 5. i 6. stoljeća. Budući da je datacije crkve pomaknuta u 11. stoljeće, potrebna su opsežnija arheološka istraživanja koja bi rasvijetlila kasnoantičku fazu naselja. Šonje, A., *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Rijeka 1981. str. 84

⁶ Mirabella Roberti, M. „La chiesa e le mura di San Lorenzo del Pasenatico“, *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria XXVII-XXVIII*, Rovinj, 1979-80 (prethodno objavljeno u *Arte del primo millennio*, Torino 1953.), str. 91-110) str. 85

⁷ Matijašić, R. (bilj. 3), str. 69

⁸ Jurković, M., „Istria under Carolingian rule“ u knjizi *Migration, Intergration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*, Leiden, Boston 2018., str. 130

renesanse. Prostor Istre postaje sastavnim dijelom Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda kada je car Oton I. 952. godine pripojio prostor Istre Bavarskoj.⁹ Polovinom 11. stoljeća Istra postaje samostalna markgrofovija što je značilo veću prisutnost moćnih feudalaca s njemačkog prostora. Dolazi do gospodarskog razvoja, a istovremeno prosperira i umjetnički život.¹⁰ Potom feudalno gospodarstvo nad Istrom prelazi u ruke akvilejskog patrijarha 1209. godine. Istovremeno postoji politička igra u pozadini kojom Mletačka Republika stvara povoljne uvijete za buduću političku prevlast, kojoj se Sveti Lovreč predaje 1271. godine.¹¹

Iako se naziv kastruma ne spominje u Rižanskom placitu¹², kao ni u darovnici cara Otona II. porečkoj crkvi iz 983. godine¹³, materijalni ostaci sugeriraju graditeljsku aktivnost na tom prostoru. Ulomci skulpture iz 8. i 9. stoljeća pronađeni su prilikom radova na podu crkve sv. Lovre, te kao ugrađene spolije na vanjskom zidu. Pronađena arhitektonska plastika i konstruktivni elementi sugeriraju njezin nastanak u romaničkome razdoblju, a pronađene spolije upućuju na postojanje starije građevine nastale za vrijeme karolinške vladavine.¹⁴ Prvi zapisani spomen naselja nalazi se u Engilmarovoj darovnici iz 1030. godine, gdje se spominje kao *Castrum Sancti Laurentii*.¹⁵ M. Mirabella Roberti smatra da je Sveti Lovreč nastao nakon 983. godine (jer se tada ne spominje u darovnici cara Otona II) kao feud porečke crkve koji je mogao konkurirati obližnjem kastrumu Kalisedo i opatiji sv. Mihovila nad Limom, rivalima porečke crkve. Tada dolazi i do fortifikacije naselja kao važnog uporišta porečke crkve.¹⁶ Novijim istraživanjima preispituje se nastanak kastruma kao biskupskog feuda i postavlja se hipoteza o njegovom nastanku kao dijelom carskih posjeda ili kao feud istarskog grofa, odnosno markgrofa.¹⁷ Prema nekim autorima isprava pape Aleksandra III. iz 1177. godine ukazuje na pripadnost kastruma Porečkoj crkvi, a zasigurno se to tumači iz isprave nastale 1294. godine, kada se podestat Svetog Lovreča Gabriel Minio iz Venecije spominje se kao

⁹ Budak, N., *Povijest hrvatskih zemalja u srednjem vijeku*, Zagreb 2018. str. 219

¹⁰ Maraković, N., „Zidne slike u crkvi sv. Martina u Svetom Lovreču (Istra): nove spoznaje na tragu Fučićevih opažanja“, *Az grišni diak Branko pridivkom Fučić - Međunarodni znanstveni skup o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.-1999.)*, 2009. str. 308

¹¹ Bani, A., *San Lorenzo del Pasenatico roccaforte del Serenissima in Istria*, Trieste 1994. str. 61

¹² Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 84, Bani, A., (bilj. 11). str. 30-31

¹³ Maraković, N., „Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?“ *Histria* br. 1, Pula 2011. str. 20

¹⁴ Jurković, M. (bilj. 8), str. 130, 185-190

¹⁵ Maraković, N. (bilj. 13), str. 22; Bani, A. (bilj. 11), str. 41

¹⁶ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 82

¹⁷ Maraković, N. (bilj. 13), str. 29

vazal porečkog biskupa.¹⁸ Sačuvana isprava iz 1186. godine spominje spor istarskog grofa Adlaberta i gradske komune Svetog Lovreča u glavnoj gradskoj crkvi.¹⁹ M. Mirabella Roberti ovu ispravu tumači kao dokaz o postojanju najmlađe seoske komune u Istri.

Uz povijest Svetog Lovreča usko je vezan osnutak kamaldoljanskog samostana sv. Mihovila nad Limom. U literaturi se spominje postojanje benediktinskog samostana sv. Lovre u Svetom Lovreču²⁰, ali bez dokaza, stoga je samostan nad Limom prostorno najbliži. Vecelin, prvi istarski markgrof i njegova kćerka Acika sa sjedištem u kastrumu Calisedo, pomogli su samostanu u stjecanju zemljišnih dobara izuzetno važnih za opstanak samostana koji je težio biti neovisan crkvenoj upravi. Uz stariju crkvu sv. Marije dograđena je crkva sv. Mihovila koju je posvetio porečki biskup Engilmar 1041. godine.²¹ Pretpostavlja se da je gradnja crkve započela nedugo nakon dolaska Engilmara na mjesto biskupa u Poreču 1028. godine, a istovremeno je tekla i gradnja crkve sv. Martina²², koja je zbog relativno mirnog povijesnog perioda sagrađena izvan zidina.²³

Za daljnji razvitak naselja ključno je utemeljenje mletačkog pazenatika 1304. godine. Time je Sveti Lovreč postao vojno uporište i sjedište kapetana, nadležnim za cijelo seosko područje. Osim vojnog kapetan je imao i najviši politički autoritet.²⁴ Iz tog se izvodi naziv *del Pasenatico* - *Pazenatički* jer se *paese* odnosi na cijelo područje koje nije bilo *terra* ili grad, odnosno seosko područje.²⁵ Pripojenjem pazenatičkih kapetanata Lovreča i Grožnjana, utemeljen je jedinstveni kapetanat u Rašporu 1394. godine.²⁶ Nakon ukinuća pazenatika u Lovreču je preostala samo funkcija gradskog načelnika. Vojno uporište izgubilo je na važnosti, ali je ostalo strateški bitno zbog blizine austrijske granice, posebice tijekom Uskočkog rata.²⁷

U blizini Svetog Lovreča nalazio se prostor *differentia*, odnosno niz parcela uz mletačko-austrijsku granicu čije vlasništvo nije određeno. Sukobi na motovunskim i lovrečkim spornim

¹⁸ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 81; N. Maraković smatra da se u toj ispravi izričito ne spominje svjetovna vlast porečkog biskupa nad kastrumom. Maraković, N. (bilj. 13), str. 23

¹⁹ Maraković, N. (bilj. 13), str. 23

²⁰ Ostojić, I., *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. 3 Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri*, Split 1963.-1965. str. 129

²¹ Fisković, I., „Nova viđenja oko benediktinskog samostana na Limu, *Izdanja HAD-a* br. 18, 1997. str. 235

²² Matejčić I., Mustač, S., „Kiparstvo od 4. do 13. stoljeća“ u *Umjetnička baština istarske crkve knjiga 1*, ur. Ivan Matejčić, Poreč 2014., str. 24.

²³ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 82

²⁴ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2317> (datum pristupa 23.7.2021.)

²⁵ Jelinčić, J., „Statut Svetog Lovreča Pazenatičkog s posebnim osvrtom na jezične karakteristike“, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* sv. XVIII., Rijeka-Pazin 1973., str. 73

²⁶ Budicin, M., *Povijesno-urbanistički aspekti Mletačke Istre*, Pazin 2019. str. 296

²⁷ Budicin, M. (bilj. 26), str. 20

lokalitetima bili su najvećeg intenziteta. U izvorima se spominje Finida, Rušnjak, Sv. Silvestar, Fontanela na kojima se stanovništvo sukobljavalo pljačkom, paljenjem, sječom, ubijanjem i otimanjem stoke. Iako su providuri provodili opsežnu dokumentaciju o nedaćama koje su se tamo događale, rješavanje sukoba prepušteno je samim stanovnicima.²⁸

Prosperitet Svetog Lovreča znatno opada u ranom novom vijeku, kao i u ostatku urbanih središta Istre koja su pretrpjela posljedice ratnih razaranja i epidemije kuge.²⁹ Krajem 15. i početkom 16. stoljeća prodori Turaka³⁰ primorali su mnoge gradove na ubrzano podizanje i učvršćenje zidina. Rat Cambraiske lige (1508.-1523. godine) i Uskočki rat (1615.-1618. godine) rezultirali su pustošenjem i nestašicom hrane, a posljedično tome egzodusom stanovništva.³¹ Urbani egzodus rezultirao je u 17. stoljeću velikom kolonizacijom iz ostatka područja današnje Hrvatske, Bosne, Crne Gore.³²

Krajem 17. i tijekom 18. stoljeća u Svetom Lovreću dolazi do razdoblja ekonomskog i demografskog prosperiteta, kao i u ostatku poluotoka.³³ Padom Mletačke Republike i dolaskom Austrije Sveti Lovreč postaje periferno naselje izostavljeno od ekonomskog napretka. Na to nam ukazuje i Franciskanski katastar, odnosno isčitavanje katastarskih elaborata gdje je od pedesetak građevina zabilježenih na katastru, ¼ njih u ruševnom stanju.³⁴ Novi ekonomsko-društveni oblici života karakteristični za 19. i 20. stoljeće na prostor Istre teško prevladavaju, što je uzrokovalo gubitak funkcije grada kao živog organizma.³⁵ S druge strane, usporenim razvitkom u 19. i 20. stoljeću nije došlo do uzleta urbanizacije, čime je Sveti Lovreč sačuvao mnoge povijesne strukture.

²⁸ Bertoša, M., *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995. str. 492

²⁹ Bertoša, M. (bilj. 28), str. 22

³⁰ Bertoša, M. (bilj. 28), str. 50

³¹ Bertoša, M. (bilj. 28), str. 127, 333

³² Bani, A., (bilj. 11), str. 103

³³ Budicin, M. (bilj. 26), str. 28,29

³⁴ *Archivio di Stato di Trieste, Catasto franceschino, Elaborati del Catasto franceschino, Mappa elaborati del Comune di S. Lorenzo Pasenatico – 673.04 str. 1-48*

³⁵ Prelog, M., *Poreč grad i spomenici*, Zagreb 2007. str.44-45

3. Urbanističko-arhitektonski razvoj grada

Razvijajući misao o fenomenu povijesnog grada I. Maroević poziva se na tumačenje C. Doxiadis prema kojem je struktura grada satkana od odnosa mreža i ljuski. Ljuske su arhitektonska struktura grada koja je postavljena u mrežu komunikacija, odnosno javni prostor.³⁶ Sveti Lovreč satkan je od mreža i ljuski koje svjedoče o očuvanosti srednjovjekovne urbane strukture. Najstariji sačuvani sloj „ljuski“ su zidine, koje strateški iskorištavajući prirodnu konfiguraciju terena, imaju elipsoidni oblik. Radijalno s njima pruža se mreža komunikacija koju čine dvije ulice sa stambenim građevina. Daljnje stvaranje ljuski umnožava se kada Sveti Lovreč postaje središtem mletačkog pazezatika i kroz naredno stoljeće. Potom slijedi nekoliko stoljeća stagnacije urbane aktivnosti i provedbe manjih projekata koje traje do 19. stoljeća, kada dolazi do novih interpolacija u već postojeću „mrežu“.

Sveti Lovreč prolazi kroz karakterističan razvoj naselja, uvjetovan specifičnim fortifikacijsko-obrambenim potrebama.³⁷ Strateški je bio važan izvor žive vode koji se nalazi unutar zidina te blizina prometnice. Srednjovjekovni raster grada sastoji se od središnjeg utvrđenog prostora i kasnije dograđenog utvrđenog podgrađa. Sličan urbanistički razvoj pronalazimo u Motovunu, kojeg također tvori ranosrednjovjekovni sloj zidina ovalnog oblika i nadograđeno mletačko podgrađe³⁸, ali na većoj uzvisini.

Istraživajući urbanu genezu Svetog Lovreča razlučujemo nekoliko elemenata koji su definirali izgleda naselja. Prvi važan element je izgradnja ranosrednjovjekovnog sloja zidina, a potom i bazilike sv. Martina. Njezin položaj definirat će daljnji razvoj naselja. Kasnosrednjovjekovni sloj zidina obuhvatio je baziliku sv. Martina te se širi prema jugoistoku gdje je nastalo podgrađe, odnosno *Città nuove*. Ono se sastoji od središnjeg trga koji se pruža od gradskih vrata na jugu do lože na sjeveru, nadograđene uz južni zid župne crkve. S istočne i zapadne strane trga nalaze se kuće u pravocrtnom nizu. Od sačuvane stambene arhitekture ističe se *Kapetanova kuća*, značajna zbog svoje slojevitosti, ali i položaja u odnosu na zidine i kule. Urbana slika naselja uvelike se promijenila rušenjem pretorske palače koja se nalazila uz pročelje crkve sv. Martina čime je izgubljena tipološki vrlo zanimljiva građevina.³⁹ Rušenjem

³⁶ Maroević, I., „Povijesni grad kao dokument“ u *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 12-13, 1988-1989. str. 191

³⁷ Budicin, M. (bilj. 26), str. 287

³⁸ Mohorovičić, A., *Utvrdjeni gradovi i kašteli sjevernog Jadrana*, Rijeka 1997. str. 82-83

³⁹ Budicin, M. (bilj. 26), str. 313

pretorske palače i crkve sv. Roka⁴⁰, koja se nalazila nedaleko od nje u 19. stoljeću, stvoren je novi gradski trg i otvoreno pročelje bazilike sv. Martina čime dolazi do znatnije izmjene urbanističke slike naselja. U drugoj polovici 19. stoljeća nadograđen je niz kuća koji se pruža od kasnogotičke crkve sv. Blaža prema zapadu prateći liniju pružanja zidina. Daljnji razvoj naselja krajem 19. i kroz 20. stoljeće premješta se *extra muros*.

Promatrajući urbanu cjelinu kao spomenik kulture, fokus je na njezinoj prostornoj organizaciji. Osim stilskih karakteristika pojedinih građevina valorizacija je usmjerena i na ambijentalnoj vrijednosti promatranog.⁴¹ Sveti Lovreč, osim što se ističe s nekoliko pojedinačnih spomenika osobitih stilskih karakteristika, vrijedan je primjer sačuvanog ambijentalnog prostora srednjovjekovnog gradića. Urbanom konstitucijom građinskog tipa⁴² ističe se u okolnome prostoru okruženome plodnim poljima.

2/3 – crkva sv. Lovre na groblju	8 – preša za ulje
4 – crkva sv. Eufemije	9 - škola
5 – crkva sv. Petra	14 – sirotište ili ubožnica
6 – crkva sv. Jelene	25 – stražarnica
7 – crkva sv. Majke Božje od Anđela	31 – pretorska palača
19 – crkva sv. Jakova	62 – zatvor
30 – crkva sv. Martina	13, 15, 21, 23, 24, 28, 29, 73, 74 – kule
32 – crkva sv. Roka	
76/209 – crkva sv. Benedikta	
210 – crkva sv. Agate	
214 – crkva sv. Blaža	
217 – crkva sv. Dorliga	
218 – ruševine crkve	

Tablica 1. Opis čestica na katastru sastavljen od podataka iz katastarskih elaborata i karte M. Mirabelle Robertija (bilj. 6) str. 64, izradila: Irena Radoslav 2021.

⁴⁰Elaborati del Catasto franceschino (bilj. 34), 673.04 str. 5 „Chiesa sotto il titolo di S. Rocco“

⁴¹Prelog, M., „Cres, građevni razvoj jednog malog, starog grada“, *Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti*, Vol. 4, 1963. str. 5

⁴²Mohorovičić, A. (bilj. 38), str. 98-99

Slika 1. Sveti Lovreč na katastarskoj mapi Katastra Franje I. iz 1820. godine (izvor: Archivio di Stato di Trieste) s naglašenim određenim česticama (Grafički obradile: Nikki Vancaš i Irena Radoslav 2021.)

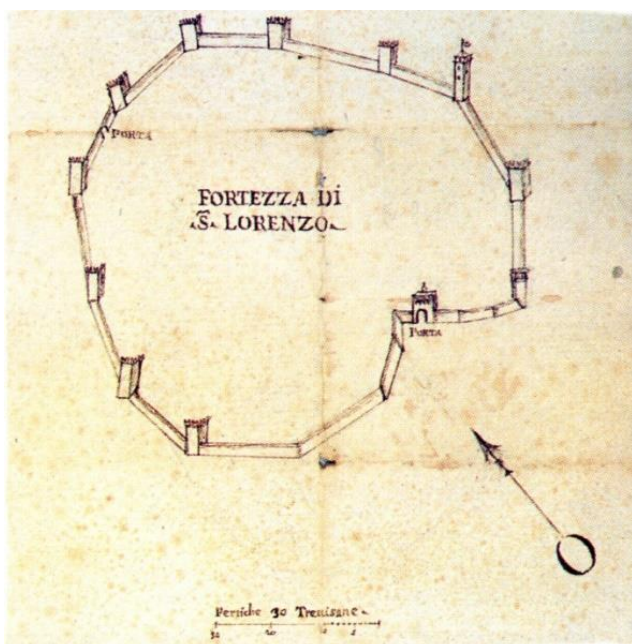
4. Zidine, kule i gradska vrata

Slika 2. Panorama naselja - G. Greatti, 1933. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Panoramska vizura Svetog Lovreča na prvi pogled ne odaje povijesno-umjetničku i arhitektonsko-urbanističku vrijednost sačuvanog sklopa zidina. Razlog tomu njihov je položaj na blagoj uzvisini i fokus promatrača na vertikalnoj dominantni zvonika i kule Fontanele. Spomenička valorizacija potpuna je tek nakon obilaska naselja u kojemu pronalazimo gotovo u potpunosti sačuvane srednjovjekovne zidine s utkanim kulama i gradskim vratima. Od južnog dijela naselja prema sjevernom, zidine slijede elipsoidni oblik uzvisine na kojoj su sagrađene, a potom na istočnoj strani prelaze u segmentni oblik. Ovakva koncepcija rezultat je pretpostavljene dvije faze gradnje kojom su ranosrednjovjekovne zidine elipsoidnog oblika proširene i obnovljene kasnosrednjovjekovnim zidinama. Sačuvana su tri povijesna ulaza u grad: *Velika vrata* na jugu, *Mala vrata* (romanička vrata) na jugozapadu i tragovi zazidanih *Istočnih vrata* na zvoniku, dok se u masi kurtina izdiže čak devet kula. M. Mirabella Roberti prvi je proveo sustavno istraživanje povijesne jezgre Sv. Lovreča te donosi tlocrt s označenim

zidinama, kulama, gradskim vratima i značajnim spomenicima.⁴³ Na njegovo istraživanje nadovezuje se L. Foscan koji detaljnije obrađuje gradska vrata, kule i zvonik-kulu. B. Marušić osvrće se na stariji sloj zidina ovalnog oblika te smatra da tlocrtna osnova upućuje na prahistorijsku tradiciju.⁴⁴ Pisanih tragova prema kojim bismo mogli detaljnije istraživati povijest ovog sklopa gotovo i da nema, stoga je crtež iz 17.st.⁴⁵ jedan od malobrojnih sačuvanih primarnih izvora. Iako je on shematski prikazan, kada se preklopi s katastarskim planom, prikazane kule i vrata podudaraju se sa česticama na katastru. Jasno su označena južna i sjeverozapadna gradska vrata, što nam sugerira da su ona istočna (čiji je portal očuvan i jasno vidljiv na današnjem zvoniku) već u 17. stoljeću, kada je crtež nastao, bila zatvorena.⁴⁶ M. Mirabella Roberti pretpostavlja postojanje još jednih povijesnih sjevernih *Malih vrata* mjestu postojećeg ulaz u grad.⁴⁷ Iako tragovi postojanja tih vrata nisu sačuvani, raspoznaju se na Franciskanskom katastru iz 1920. godine⁴⁸ i jasno su prikazana na spomenutom planu.

Slika 3. Plan zidina Svetog Lovreča Pazenatičkog iz 1675. godine (izvor: Budicin, M. (bilj. 24.) str. 10)

⁴³Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 65

⁴⁴Marušić, B., „Materijalna kultura Istre od 9. do 12. stoljeća“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11/1, 1986.(1987.), str 118.

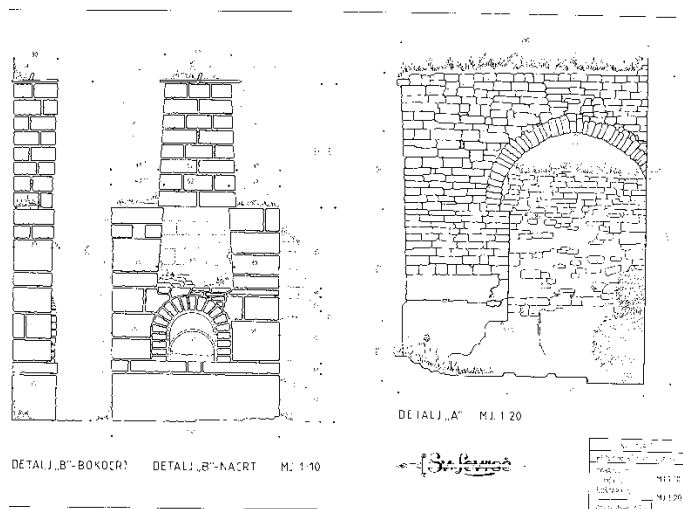
⁴⁵Budicin, M. (bilj. 26), str.10

⁴⁶Foscan, L., *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria*, 2003. str. 180

⁴⁷ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 63

⁴⁸ *Archivio di Stato di Trieste, Mappe del Catasto franceschino, Distretto di Parenzo, Comune di S. Lorenzo del Pasenatico – 435 b str. 3*

Najstariji sloj zidina koji se tlocrtno pruža u obliku elipse potječe iz 10./11. stoljeća.⁴⁹ Kasnijim pregradnjama izgubljen je istočni dio zidina tog najstarijeg sloja. U literaturi se dugo vremena raspravljalo o odnosu tog istočnog dijela s pretorskom palačom i bazilikom sv. Martina. Arheološkim istraživanjima provedenim 2019. godine pod vodstvom Josipa Višnjića pronađeni su ostaci ranosrednjovjekovnih zidina. Pronađene zidine pružaju se pet metara zapadnije od sačuvanih kasnosrednjovjekovnih, gotovo paralelno s njima. Pronađeno je i srednjovjekovno groblje koje se datira u razdoblje od 11. do 13. stoljeća.⁵⁰ M. Mirabella Roberti smatra da su tada sagrađena troja gradska vrata (koja su mogla biti i kule): sjeverna vrata vidljiva na planu iz 17. stoljeća, istočna vrata pokraj bazilike sv. Martina⁵¹ te jedina sačuvana mala (romanička) vrata na jugozapadu.⁵² Ta su vrata donedavno bila zazidana te su otvorena konzervatorskim zahvatom.⁵³ Portal tvori luk „gljivastog oblika“ sastavljen od radijalno slaganih klesanaca iste veličine. S unutrašnje strane sačuvana su i dva pilona koja su bila dijelom gradskih vrata. „Gljivasti oblik“ luka portala pronalazimo i na obližnjoj crkvi sv. Marije uz crkvu sv. Mihovila na Limu, te na memorijalnoj kapeli uz sjeveroistočni ugao Eufrazijeve bazilike.

Slika 4. i 5. Romanička vrata, snimila: Irena Radoslav, 2021. i arhitektonska snimka Romaničkih vrata, autora: D. Dobrinić, G. Juričić, S. Šoštarić, 1982.-1983. (projekt doc. dr. V. Bedenka)

⁴⁹ U literaturi se navodi debljina zidina od 80cm i visine od 7 metara. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 83, Marušić, B. (bilj. 44), str 118.; Foscan, L., *I castelli medioevali dell'Istria*, Trieste 1992. str.272

⁵⁰ *Godišnji izvještaj Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2020. godinu*, Zagreb 2021. str. 49.

⁵¹ Danas ne postoje tragovi postojanja tih vrata, međutim, autor navodi da je arheološkim istraživanjem utvrđeno da su gradska vrata pored bazilike imala isti tlocrt kao sačuvana romanička vrata. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6) str. 84

⁵² Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 83-84

⁵³ Autor raspoznaje postojanje tih vrata dok su još bila zazidana, bez opisa i datacije, te donosi podatak da se ta vrata također nazivaju *Malim vratima*. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6) str. 63

Sveti Lovreč 1304. godine postao je sjedištem pazenatika čime se javila potreba za proširenjem i ojačavanjem zidina. Dolazi do ojačavanja fortifikacija gradnjom novih zidina naslonjenih na postojeće i gradnje četvrtastih kula.⁵⁴ Na potezu od sjeverne kvadratne kule na k.č. 15 do Kapetanove kuće, vidljiva su karakteristična isklesana izbočenja⁵⁵ kakva nalazimo i na trokutastoj kuli, dok na potezu od spomenute kvadratne kule do romaničkih vrata primjećujemo da se podnožje zidina sastoji od monolitnih kamenih blokova. Početkom 15. stoljeća dolazi do proširenja zidina prema istoku i gradnje velikih kula, kada Sveti Lovreč više nije središte pazenatika.⁵⁶

Istočno od sjevernih velikih vrata na k.č. 21 Franciskanskog katastra pronalazimo kvadratnu kulu.⁵⁷ Njezina postojanje zabilježeno je i na crtežu iz 17. stoljeća, ali u literaturi dosad nije prepoznata. Kasnijim pregradnjama uključena je u stambeni sklop te danas nije jasno vidljiva u prostoru. Istočno od nje nalazi se *Fontanella*, dimenzijama najveća kula kompleksa. Trapezoidni oblik tlocrta stvoren je s tri vanjska zida, dok je u unutrašnjosti otvorena, što je tipološki određuje kao polukulu. Građena je od obrađenih klesanaca različitih veličina slaganih u horizontalne redove. Prostire se na tri etaže koje su povezivale djelomično sačuvane kamene stepenice. Od unutarnje konstrukcije sačuvane su kamene konzole i otvori za grede. U prizemlju i na prvom katu nalaze se strijelnice, po dvije na svakom pročelju. Strijelnice su sastavljene od uskih otvora koji se šire prema unutrašnjosti, a sastavljene su od poslaganih klesanaca manjih veličina. Unutar kule nalazi se grlo cisterne koje je na tri ugla perforirano volutama, jednim palminim listom, a lice krasi isklesan grb obitelji Soranzo.⁵⁸ Od *Fontanelle* prema jugu slijedi kula kvadratnog tlocrta koja je lošije očuvana. Klesanci kojima je građena većih su dimenzija na podnožju, dok se ostatak sastoji od manjih klesanaca (osim kantunala) slaganih u horizontalne redove, slični onima na sjevernom kraku zidina pokraj kule. Istočni krak zidina u istoj je razini s pročeljem kule, a razlikuju se po konfiguraciji ziđa. Na potezu zidina od te kule do zvonika vidljive su veće intervencije zbog urušavanja zidina.

⁵⁴ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 63, 83; Foscan, L. (bilj. 49), str. 272.

<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1038/gotika>

⁵⁵ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 83

⁵⁶ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 65-67. Prema autoru moguće je revidiranje povijesnog konteksta koji sugerira ovako značajan projekt.

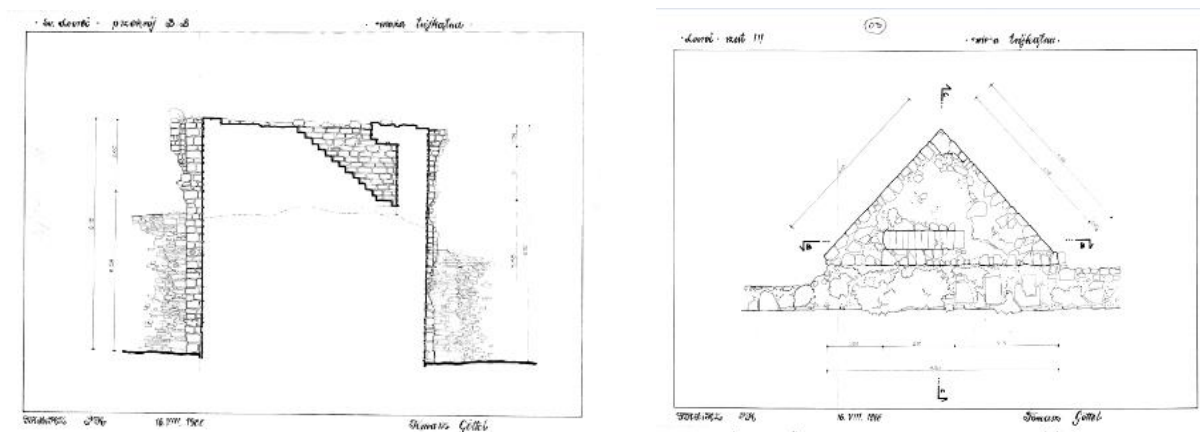
⁵⁷ *Elaborati del Catasto franceschino*, (bilj. 34), 673.04 str. 4 „Torrione in rovina“

⁵⁸ Radossi, G. „Stemmi di capitani, rettori e famiglie notabili di S. Lorenzo del Pasenatico in Istri“, *Atti del Centro di ricerche storiche*, XXI, 1991. str. 225-226.

Slika 6. Čvrtasta kula na k.č. 464, snimila: Irena Radoslav 2021.

Sjevernije od kvadratne kule nalazi se trokutasta kula, odnosno vrsta bastiona.⁵⁹ Građena je od klesanaca većih dimenzija slaganih u horizontalne nizove koji nisu pravocrtni. Na sjevernom pročelju nisu sačuvani otvori, dok se s istočne strane nalazi nekoliko manjih kvadratnih otvora. Na nacrtima su u unutrašnjosti vidljive stepenice. Zanimljivi su detalji isklesanih izbočenja⁶⁰ postavljenih na nasumičnim mjestima. Slične elemente nalazimo i na južnom potezu zidina, a ista takva izbočenja nalaze se na kuli kraj gradskih vrata u Dvigradu.

Slika 7. Arhitektonska snimka Trokutaste kule, autora: T. Gottel, 1988. (projekt doc. dr. V. Bedenka)

⁵⁹ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 65

⁶⁰ M. Mirabella Roberti samo spominje ove elemente, bez analize i pronalaska komparacije. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 83

Slika 8. i 9. Detalj s kule u Dvigradu i detalj s Trokutaste kule, snimila: Irena Radoslav, 2021.

Kula-zvonik nalazi istočno od bazilike sv. Martina. Kvadratnog je tlocrta, građena od klesanaca različite veličine. U prizemlju se nalaze zazidani ostaci portala sastavljenog od jednostavno klesanih kamenih blokova koji tvore šiljati luk sa zapadne strane. Profiliran i reljefno oblikovan vijenac sastavljen od unakrsnih zubaca nalazi se na gotičkom šiljatom luku s istočne strane. Iznad portala nalazi se pravokutan prazan prostor unutar kojeg se nekad nalazio reljef venecijanskog lava, a sačuvan je grb obitelji Grimani s natpisom. Zvonik je pri vrhu rastvoren biforama sa svih strana, a bifore su od ostatka tijela zvonika odijeljene vijencem. Bifore zvonika sastoje se od monolitnih stupova s bazom koja ima stilizirano lišće na uglovima i kubični kapitel s odrezanim uglovima. Na kapitel se direktno oslanja kameni okvir polukružnog luka. Zvonik je zaključen gibelinskim kruništem⁶¹ koje je do 1990-ih godina bilo prekriveno krovom, vidljivim na starim fotografijama. Prema nekim autorima izvorno se tu nalazila kula koja je kasnije pregrađena u zvonik visine 21 metra.⁶² Iz sačuvanog natpisa datira se gradnja zvonika i proširenje zidina u 1452. godinu.⁶³ Tipološki srodne zvonike nalazimo u Motovunu, Završju i Humu. U podnožju zvonika sačuvana je strijelnica uskog pravokutnog otvora, isklesana u monolitnom kamenu. Ovaj tip strijelnice pronalazimo na kvadratnoj kuli pokraj sjevernih vrata, dok su ostali primjeri sastavljeni od slagani klesanaca.

⁶¹ Gibelinsko krunište na ovom primjeru datira se u 15. stoljeće, a iste elemente na kulama pronalazimo u Piranu. Bradanović, M. „Konzervatorske uspomene, Jedan zaštitni zahvat na novigradskim zidinama“ u *Ivi Maroeviću baštinici u spomen*, ur. Vujić, Ž. i Špikić, M., Zagreb 2009. str. 228

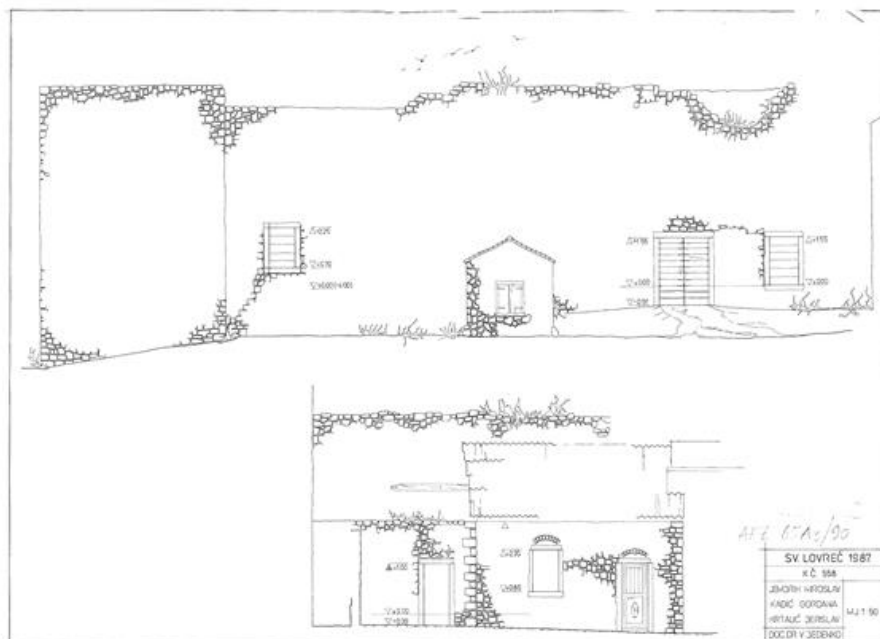
⁶²Radossi, G. (bilj. 58), str. 204

⁶³ Šonje, A., *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb-Pazin 1982. str. 127, Foscan, L. (bilj. 46), str. 182; A. Bani navodi da je krivo pročitana godina i ispravlja u 1342. u koju smješta početak gradnje. Međutim, spomenuti podestat Bertuccio Grimanu stolovao je 1452. Godine. Bani, A. (bilj. 11), str. 86, Radossi, G. (bilj. 58), str. 235

Slika 10. i 11. Strijelnice na sjevernoj kvadratnoj kuli uz Sjeverna vrata i strijelnica na Kuli-zvoniku, snimila Irena Radoslav 2021.

Južno od zvonika-kule na katastru je označena kvadratna kula na čije su vanjske strane interpolirane stambene kuće. Potom slijedi ugaona kula kvadratnog tlocrta, građena od većih i manjih klesanaca slaganih u horizontalne nizove. Južno pročelje recentnim intervencijama otvoreno je vratima na prizemlju, te je natkrivena. Gotovo cijeli potez zidina od zvonik-kule do ugaone kule interpoliran je stambenim građevinama. Na Franciskanskom katastru uz taj potez zidina nije označena niti jedna kuća, što sugerira da su sagrađene nakon 1920. godine.

Slika 12: Arhitektonska snimka istočnog poteza zidina kod Ugaone kule, autora: M. Jembrih, G. Kadić, B. Krtalić (projekt dr. sc. V. Bedenka) 1987. Godine

Glavnim ulazom smatraju se *Velika vrata* s južne strane zidina. Portal tvori šiljati luk dekoriran motivom dijamantnog niza. Zanimljiv je detalj na središtu luka koji se tumači kao „glava Attile“.⁶⁴ Na dovratnicima portala uklesane su mjere za vunu (136cm) i svilu (63cm). Iznad portala nalazi se reljef lava sv. Marka, a lijevo od njega postavljen je grb obitelji Grimani s natpisom koji spominje ime podestata Melchiora Grimani s godinom 1407. Pretpostavlja se da je ovaj reljef izvorno nalazio na pretorskoj palači koju tada podestat dao obnoviti, te je naknadno postavljen na gradska vrata.⁶⁵ M. Mirabella Roberti donosi podatak da su vrata bila strušena te ponovno sastavljena 1905. godine, time i potez zidina među kojima se nalaze, nije izvoran.⁶⁶

Na potezu zidina zapadno od kapetanove kuće u literaturi je označen položaj kule u koju je interpolirana stambena građevina. L. Foscan smatra da pripada ranosrednjovjekovnom sloju zidina, a M. Mirabella Roberti ju označava kao kasnosrednjovjekovnu.⁶⁷ U istom dvorištu sačuvana je strijelnica čiji uski otvor čine dva vertikalno postavljena klesanca po čemu se razlikuje od svih ostalih sačuvanih strijelnica.

Slika 13. i 14. Pogled na zidine u dvorištu kuće na k.č. 465/1 na kojima je vidljiva strijelnica, snimila. Irena Radoslav 2021. i arhitektonska snimka Glavnih gradskih vrata autora: B. Bukowska, J. Szwalko (projekt dr. sc. Vladimira Bedenka)

⁶⁴ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 63

⁶⁵ Radossi, G. (bilj. 58), str. 216-217. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 65

⁶⁶ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 63

⁶⁷ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64, Foscan, L. (bilj. 49), str. 272.

Od romaničkih vrata do sjevernih vrata sačuvane su dvije četvrtaste kule koje neki autori datiraju u prvu fazu gradnje, dok drugi smatraju da su nastale dosta kasnije.⁶⁸ Trapezoidni oblik južne kule čine tri vanjska zida, dok je s istočne strane otvorena i nasipana zemljom. Sjeverna kula također je trapezoidnog tlocrta, ali je zatvorena sa svih strana. Građena je od klesanaca slaganih u horizontalne nizove, čija se veličina prema vrhu smanjuje. S južne strane u prizemlju naslonjena je manja građevina. Na zapadnom i sjevernom pročelju, u razini prvog i drugog kata, sačuvane su strijelnice. Klesane su u formi monolitnih pravokutnika perforiranih uskom pravokutnom strijelnicom. Na sjevernom licu kule jedna se strijelnica donekle razlikuje od ostatka, ali samo zato jer je oštećena. Prema konfiguraciji zida i obliku strijelnica M. Mirabella Roberti smatra da su kule nastale nakon prve faze zidina s datacijom oko 14. stoljeća te ih smatra prvim materijalnim svjedočanstvom o prisutnosti Mletačke Republike nakon što je Sveti Lovreč postao sjedištem pazenatika.⁶⁹

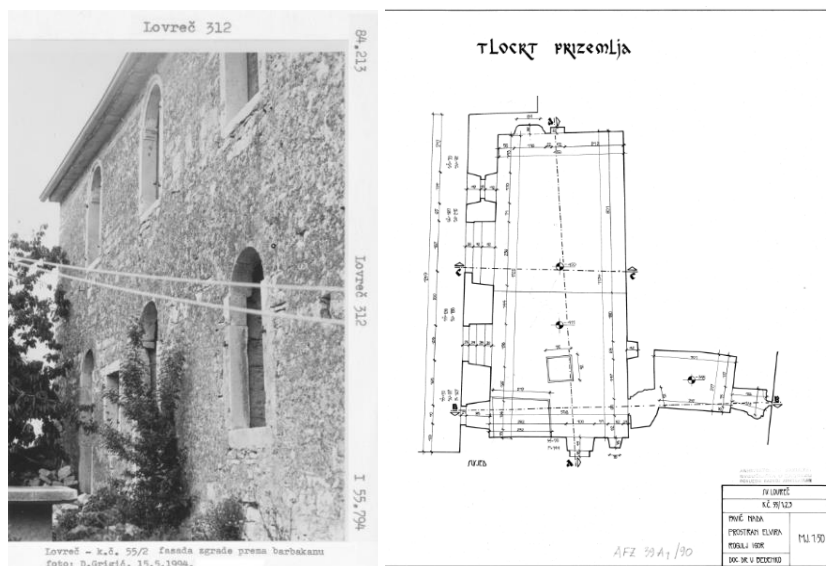
Slika 15. i 16. Kvadratna kula sjeverno od Romaničkih vrata i kvadratna kula pored Sjevernih gradskih vrata, snimila: Irena Radoslav 2021.

U fortifikacijskoj organizaciji Svetog Lovreča, osim istraženih zidina i kula, ističe se i Kapetanova kuća. Na već spomenutom crtežu iz 17. stoljeća vidljiv kontinuitet gradnje kula na svim dijelovima zidina, osim na onom pored Kapetanove kuće. Debljina zidova kojima je građena iznosi oko 90cm. To možemo usporediti sa sjevernim zidom kuće Frigerio koji je ustvari lice zidina i iznosi 80 cm, dok je ostatak zidova kuće dosta uži (na arhitektonskim snimkama te iste zgrade vidljive su dvije strijelnice sastavljene od manjih klesanaca koje danas nisu vidljive jer je kuća zarasla bršljanom). Također, još nije istražena točna krivulja

⁶⁸ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64, Foscan, L. (bilj. 49), str. 272.

⁶⁹ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 63

pružanja ranosrednjovjekovnih zidina na tom prostoru. Debljina zidova Kapetanove kuće, njezina slojevitost i vidljive intervencije na zidinama ispred nje upućuju na moguću fortifikacijsku ulogu koja je kasnije prenamijenjena u isključivo stambenu. Paralelno s kućom vidljivo je rizalitno proširenje zidina, a sa zapadne strane spoja vidljive su i reške. Također, sačuvane su dvije strijelnice okruglog oblika, kakve ne pronalazimo na ostatku zidina. Strijelnice slične forme pronalazimo na novigradskim zidinama koje se datiraju u drugu polovicu 15. stoljeća.⁷⁰

Slika 17. i 18. „Fasada zgrade prema barbakanu“ (južno pročelje Kapetanove kuće) D. Grigić, 1994. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci) i tlocrt prizemlja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)

Slika 19. Zidine ispred južnog pročelja Kapetanove kuće sa strijelnicom okruglog otvora, snimila: Irena Radoslav 2021.

⁷⁰ Bradanović, M. (bilj. 61), str. 231

5. Stambena arhitektura

Stambena arhitektura Svetog Lovreča dosad nije bila predmetom sustavnog povijesno-umjetničkog istraživanja. M. Mirabella Roberti datirao je nekoliko građevina prema stilskim osobinama arhitektonske plastike, ali bez detaljne analize.⁷¹ Zahvaljujući projektu Vladimira Bedenka s Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu 80-tih godina prošlog stoljeća napravljena je opsežna arhitektonska dokumentacija Sv. Lovreča.⁷² Time su evidentirane i valorizirane najvažnije građevine te je izrađena arhitektonska snimka postojećeg stanja. Od 1980-tih do danas mnoge su građevine degradirane, a zahvaljujući tom projektu danas su dostupni precizni podaci o tim građevinama.

Promatrajući stambenu arhitekturu unutar stare jezgre (*intra muros*) i u njezinoj neposrednoj okolini (*extra muros*), možemo razlučiti nekoliko tipologija. Dijelimo ih na kuće ugrađene u zidine s unutarnje strane *intra muros* i ugrađene u zidine s vanjske *extra muros*. Zatim, samostojeće kuće i kuće u nizu. Većina kuća imala je samo rezidencijalni dio, dok su pojedine imale i gospodarski. Osnovni građevni materijal bio je kamen iz obližnjih kamenoloma, a prekrivene su dvoslivnim krovom od kupa kanalice. Sačuvano je nekoliko romaničkih portala i prozora koji svjedoče o najstarijem sloju stambene arhitekture unutar zidina. Romanička arhitektura na području poreštine, kojem Sveti Lovreč oduvijek gravitira, datira se u povijesno razdoblje od 13. do 15. stoljeća.⁷³ Sačuvana arhitektonska plastika ne pruža podatke o preciznoj dataciji tih kuća. Istočni dio stambenog bloka nastalog kao mletačko podgrađe, ne donosi razrađenije tlocrte kakve pronalazimo na gotičkim građevinama u obližnjem Poreču⁷⁴. O prodiranju gotičkih formi svjedoči malobrojna arhitektonska plastika. Tijekom 17. stoljeća dolazi do opadanja broja stanovnika⁷⁵, što je smanjilo i građevinsku djelatnost. Na kući Figerio, iako u ruševnom stanju, sačuvan je balkon i prozori koji stilski upućuju na 17. stoljeće. U 19. stoljeću grade se građevine „službenog stila.“⁷⁶ Mnoge su kuće unutar zidina tada nadograđene, a u drugoj polovici 19. stoljeća gradi se i novi niz kuća ispred glavnih gradskih vrata.

⁷¹ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64

⁷² CD sa snimkama čuva se u Općini Lovreč, a dokumentaciju spominju Bradanović, M. i Nefat, N., „Odnos naselja i utvrđene plemićke rezidencije na izmaku srednjeg i počecima ranog novog vijeka“ *Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, 2019. str. 98

⁷³ Prelog, M., (bilj. 35), str. 106

⁷⁴ Prelog, M., (bilj. 35), str. 108-109

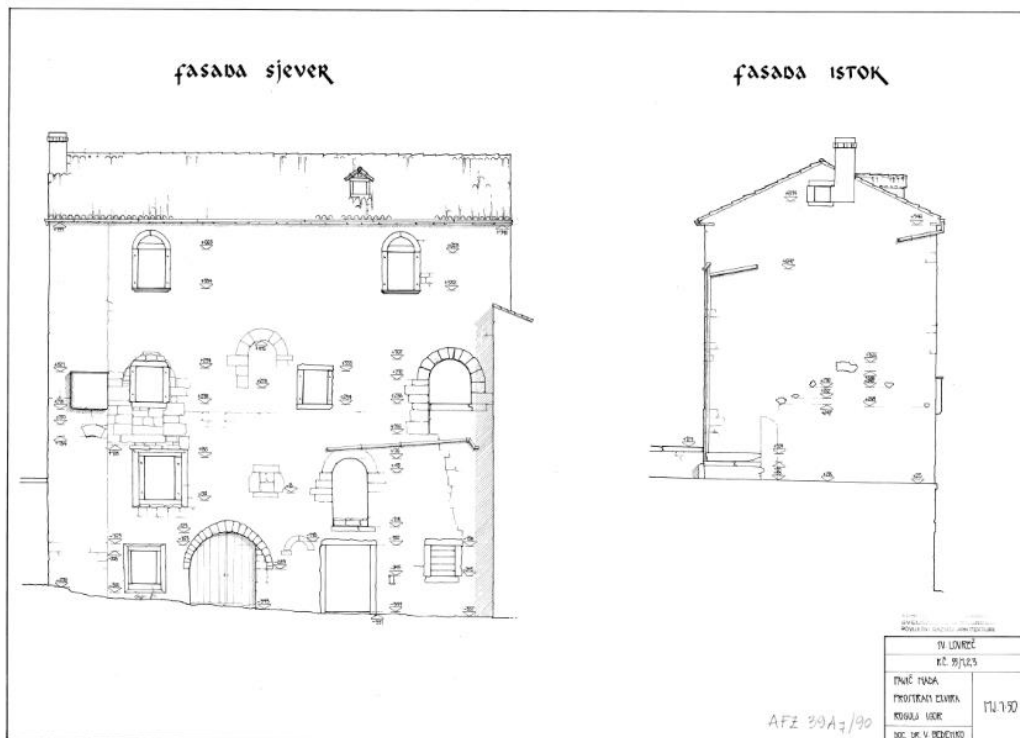
⁷⁵ Budicin, M. (bilj. 26), str. 299

⁷⁶ Prelog, M., (bilj. 35), str. 129

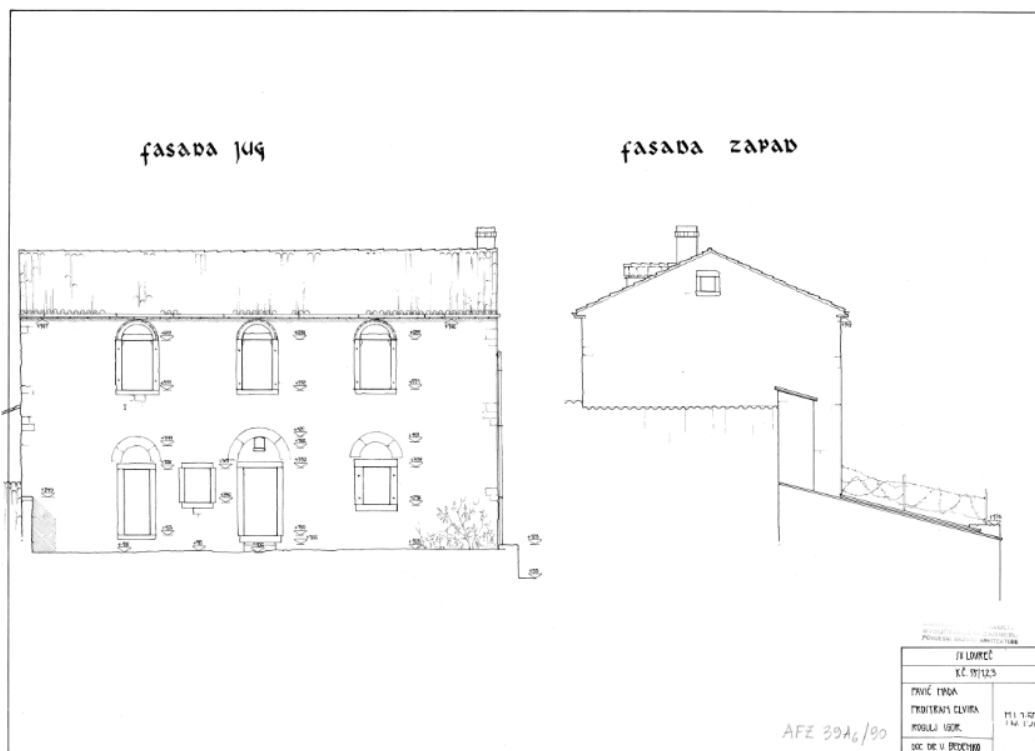
Među stambenom arhitekturom Svetog Lovreča prema veličini i slojevitosti posebice se ističe *Kapetanova kuća*. Sagrađena je na najvišoj točki brežuljka, nedaleko od glavnih gradskih vrata. Prostire se na četiri etaže, s time da su prve dvije etaže na južnom pročelju ukopane. Najstarija faza gradnje smješta se u 13. stoljeće.⁷⁷ Toj fazi pripada romanički portal u prizemlju, sastavljen od radialno položenih klesanaca jednoliko obrađene površine većih dimenzija. Pokraj portala nalazi se ostatak romaničkog polukružnog prozor. Na drugom katu nalaze se dva prozora većih dimenzija (ili moguće portali) i manji prozor u središtu. Njihovi lukovi sastavljeni su od fino obrađenih klesanaca većih veličina koji se nastavljaju i na doprozornicima s karakterističnim horizontalnim proširenjem dovratnika. Sličnu formu imaju i dva portala na obližnjim kućama. Druga faza smješta se u razdoblje od 14.-16. stoljeća, o čemu svjedoče renesansne monofore. Na trećem katu sjevernog pročelja nalaze se dvije monofore čiji se polukružni nadprozornik sastoji od dvodijelnih klesanaca bez detalja, istih takvih doprozornika i profilirane klupčice. Ostatak monofore i biforu sličnih formi nalazimo na k.č. 9 (k.č. 38 Franciskanskog katastra) Na trećem katu južnog pročelja nalaze se tri renesansne monofore čiji lukovi sadrže motiv unakrsnih dentila.

Sa zapadne strane Kapetanove kuće nalazi se gospodarska građevina koja je u 20. stoljeću imala funkciju mlina. Tada su i probijena vrata u gradskim zidinama kako bi se olakšala komunikacija mlina s prostorom izvan zidina. Ova kompleksna građevina vrlo je vrijedan spomenik stambene arhitekture Svetog Lovreča. Starijom konzervatorskom dokumentacijom zabilježeni su radovi na povijesnim otvorima koji su bili pregrađeni. Recentnom obnovom izmijenjene su međukatne konstrukcije i dograđen je drveni balkon na južnoj fasadi.

⁷⁷ Ovu građevinu M. Mirabella Roberti samo spominje i datira u razdoblje od 13. do 16. stoljeća. Mirabella-Roberti, M (bilj. 6), str. 64

Slika 20. Arhitektonska snimka sjevernog i istočnog pročelja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)

Slika 21. Arhitektonska snimka južnog i zapadnog pročelja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)

Lovreč – k.č. 55/2 Zgrada na bedemu, dvorišna fasada, donji dio u prizemlju bio sekundarno ugrađen noviji "Toš" – mlin uklopljen u toku radova adaptacije
foto: D.Grigić, 15.5.1994.

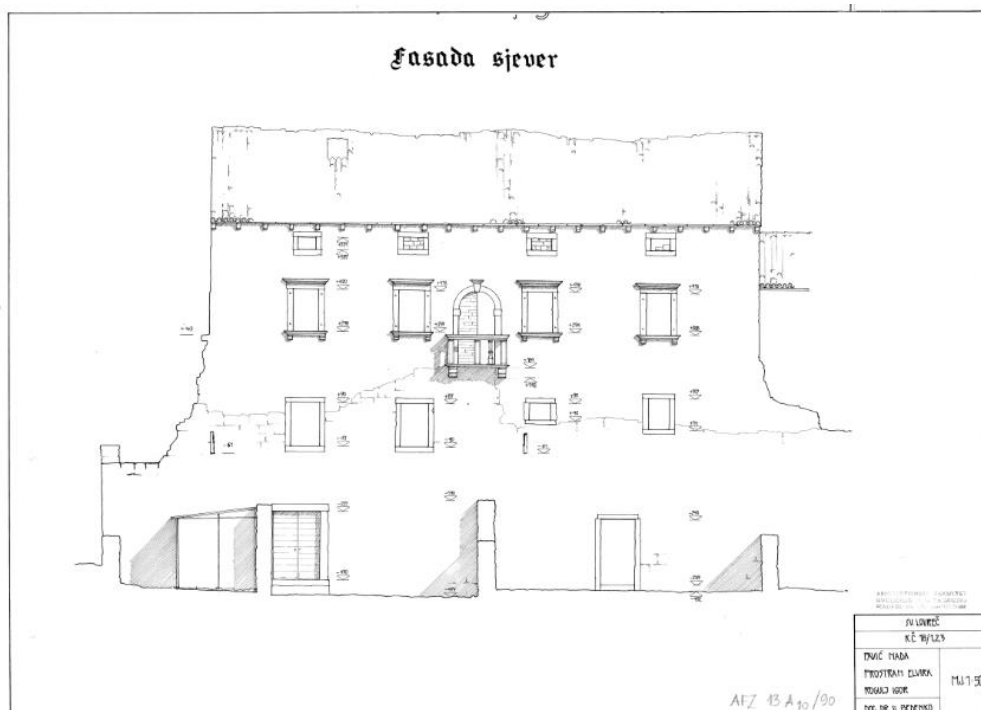
Slika 22. Sjeverno pročelje Kapetanove kuće prije adaptacije, autor: D. Grigić, 1994. (Fototeka Konzervatorskog zavoda u Rijeci)

Na parceli k.č. 18/02 nalazi se kuća *Frigerio* u ruševnome stanju. Prema sačuvanoj dokumentaciji i fotografijama rasprostirala se na četiri etaže, tlocrtno u obliku trapeza. Prema Franciskanskom katastru njezin položaj u prostoru bio je određen pojasom zidina na sjevernome pročelju, gradskim vratima i crkvom ponad njih na istočnome pročelju, te južnim pročeljem koje se otvaralo prema trgu. Debljina sjevernog perimetralnog zida, koji iznosi oko 80cm, i prikazane strijelnice na crtežu svjedoče o ugrađivanju sjevernog pročelja kuće u gradske zidine. Pročelje se sastojalo od simetrično raspoređenih prozora s balkonom na drugom katu. Stilske karakteristike prozora na drugom katu i balkona upućuju na njihovu dataciju u 17. stoljeće.⁷⁸ Na istom katu, ali s istočne strane, postoji segmentni ostatak prozorskog okna u obliku gotičke monofore koja je u potpunosti vidljiva na staroj fotografiji.

⁷⁸Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 63

Slika 23. i 24. Istočno pročelje kuće Frigerio s gotičkom monoforom prije urušavanja (preuzeto s: <http://www.arenadipola.com/immagini/pagine/1995/95-0318p006.jpg> , datum pristupa 27.8.2021) i južno pročelje kuće DODO MAI PIU, snimila: Irena Radoslav 2021.

Slika 25. Arhitektonska snimka sjevernog pročelja kuće Frigerio, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)

Na k.č. 17 uz kuću *Frigerio* nalazi se kuća *DODIO MAI PIU*. Sastoji se od triju etaža s tlocrtom pravokutnog oblika. Budući da je kuća u nizu, zapadno i istočno pročelje dijeli sa susjednim kućama. Sjeverno pročelje sadrži pravokutna vrata na prvome i prozor na drugome katu. Južno pročelje sastoji se od ulaza na prizemlju te po jednog prozora na prvom i drugom katu. Pokraj prozora na drugom katu vidljiv je zazidani ostatak polukruže profilirane monofore. Na južnom pročelju ističe se epigrafski natpis po kojem je kuća dobila ime, a čije značenje nije dokučeno. Na središtu natpisa nalazi se grb obitelji Venier te je datiran u prvu polovicu 14. stoljeća.⁷⁹

Sa zapadne strane trga koji se otvara ispred lože, nalazi se nekoliko kuća u nizu. Ovaj kompleks, zajedno s nizom kuća s istočne strane trga, tvori mletački burg opasan zidinama. Smjer pružanja kompleksa koncentričan je na unutarnju ulicu, te je moguće da je sagrađen na mjestu ili u blizini pojasa ranosrednjovjekovnih zidina. koje su kasnijim proširenjem pregrađene. U tom nizu ističe se kuća na k.č. 58, dvokatnica pravokutnog tlocrta koja na prvom katu ima renesanso-gotičku monoforu. Monofora se sastoji od polukružnog luka s motivom unakrsnih zubaca i konzola u obliku zoomorfnog motiva lava.

Slika 26. i 27. Istočno pročelje kuće s renesansnom monoforom, snimila: Irena Radoslav 2021. i južno pročelje iste kuće iz 1933. godine, autora: G. Greatti (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Na istom trgu pokraj crkve sv. Martina nalazi se blok od četiri jedinice iz 15. stoljeća, od kojih se južno pruža niz kuća do gradskih vrata. To su dvokatnice jednostavnog

⁷⁹ Radossi, G. (bilj. 58), str.. 229-230

pravokutnog tlocrta, građene od grubo obrađenih klesanaca različite veličine. Romaničke forme na stambenoj arhitekturi koriste se duboko u 15. stoljeće, a čine ih portali s ravnim nadvratnikom i rasteretnim lukom, te četvrtasti prozori nejednakih kamenih okvira. Iste forme pronalazimo i u nizu stambenih kuća koji se pruža od nekadašnje škole na k.č. 9 prema *Sjevernim vratima*. Taj tip otvora koji je sastavljen od velikih kamenih greda, usko povezanih s kamenom zidnom masom, javlja se i na stambenoj arhitekturi Poreča.⁸⁰ Pojedine kuće imaju i istaknutu strehu, sačinjenu od kamenih konzola.

Slika 28., 29. i 30. Zapadna fasada kuće uz crkvu sv. Martina, sjeverna fasada kuće uz crkvu sv. Martina i istočna fasada kuće na k.č. 12, snimila Irena Radoslav 2021.

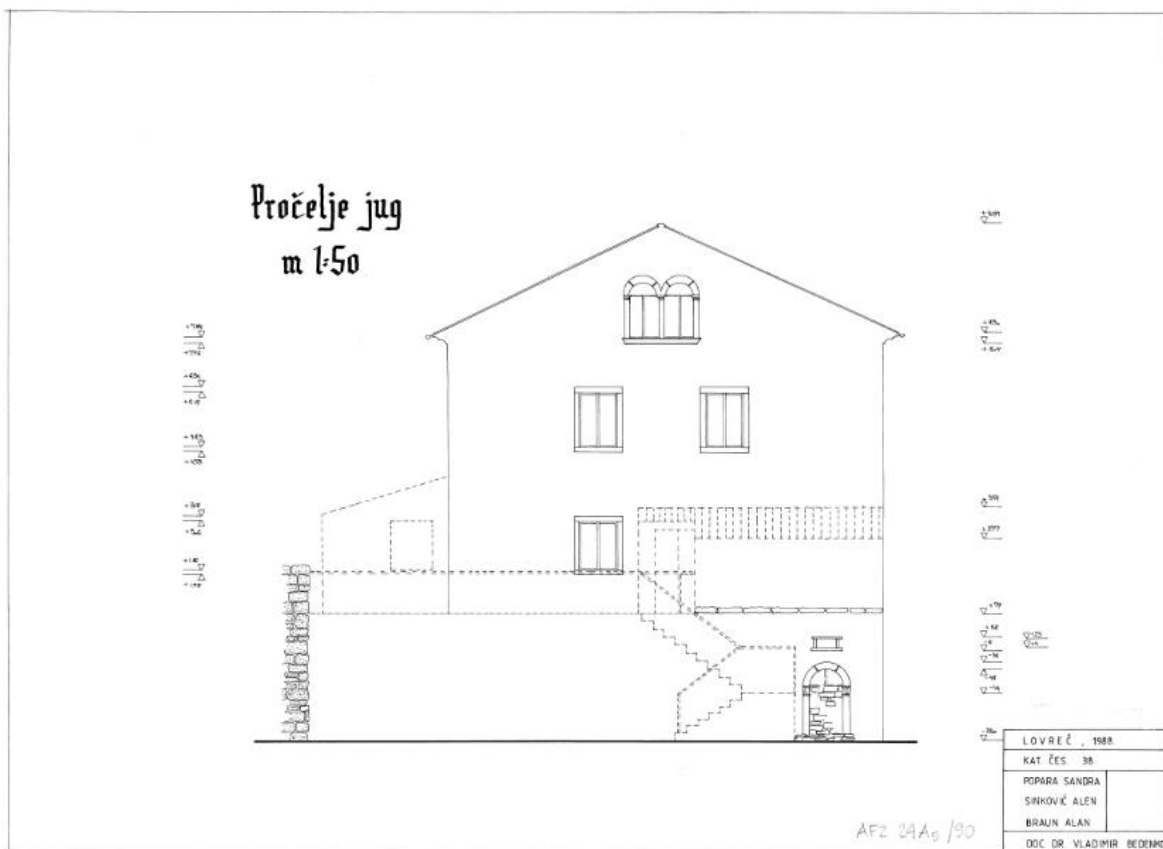
U središnjem dijelu stare jezgre visinom se ističe kuća na k.č. 38. Na prvome katu istočnog pročelja sačuvana je monofora polukružnog luka i ostatak druge, a na južnom i sjevernom pročelju nalaze se polukružne bifore. Kako je već spomenuto, formom su slične monoforama na Kapetanovoj kući. Iznad sjeverne bifore postavljen je grb obitelji Balbi.⁸¹ Na južnom pročelju je dograđen je jednokatni prostor, a na sjevernom pročelju bunar i stepenice. U dvorištu je sačuvan ulomak nadvratnika s godinom 1860. Gospodarski dio nalazi se zapadno od kuće, a danas prenamijenjen u stambeni.

⁸⁰Prelog, M. (bilj. 35), str. 106

⁸¹Radossi, G. (bilj. 58), str.. 212

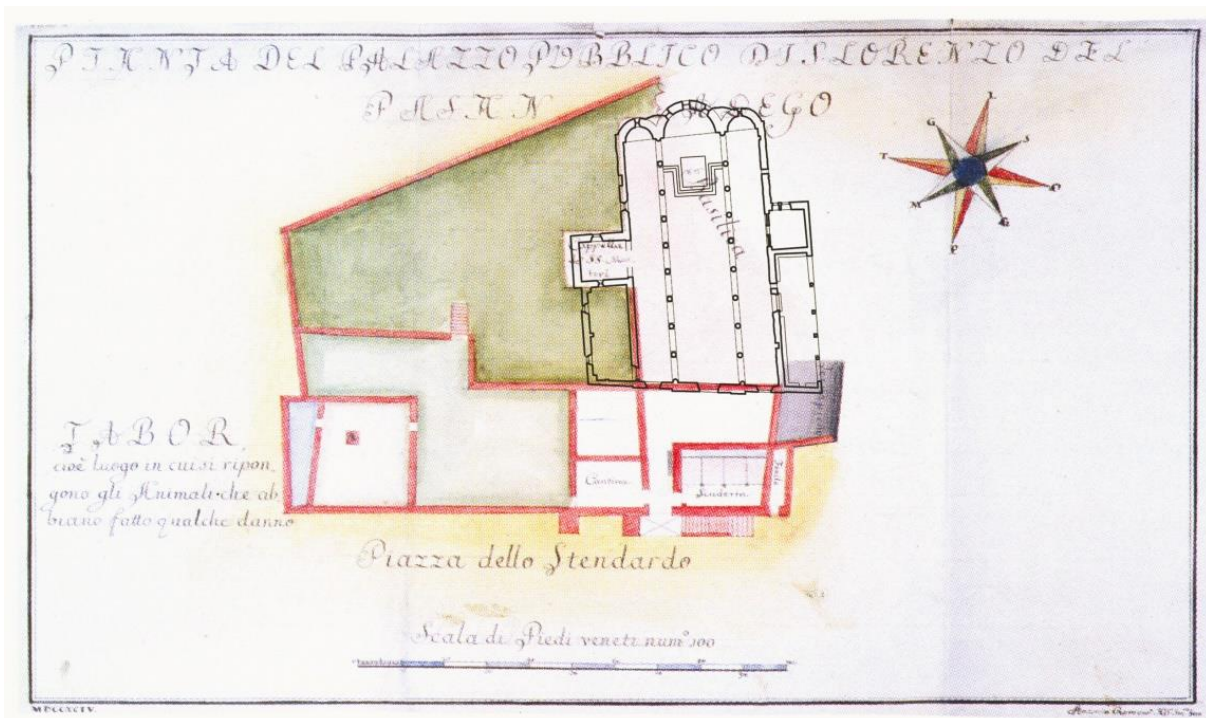
Slika 31. i 32. Sjeverno pročelje kuće na k.č. 38 i istočno pročelje kuće na k.č. 38, snimila Irena Radoslav 2021.

Slika 33. Arhitektonska snimka južnog pročelja kuće na k.č. 38, autora: S. Popara, A. Sinković, A. Braun (projekt dr. sc. Vladimira Bedenka), 1988.

6. Javna arhitektura

Uz zapadno pročelje crkve sv. Martina do sredine 19. stoljeća nalazila se pretorska palača. Njezin položaj u odnosu na zidine i pročelje crkve u literaturi se drukčije tumači, što će se zasigurno riješiti recentnim arheološkim istraživanjima. Najstariji spisi o ovoj građevini datiraju iz 1325. godine kada je kupljena kuća i toranj u vlasništvu obitelji Zane.⁸² Dolazi do adaptacije zgrade namijenjene za novu funkciju pretorske palače u kojoj je tijekom cijele mletačke vladavine boravio podestat, a za vrijeme kapetanata i sam kapetan.⁸³ Kroz cijeli mletački period sačuvani su dokumenti koji svjedoče o stalnim zahtjevima za održavanjem građevine.⁸⁴ Crtež tlocrta iz 1794. godine jedini je izvor prema kojem se rekonstruira izgled građevine. Tijekom 18. stoljeća prestaje financiranje obnove građevine, što je rezultiralo njezinim propadanjem i konačim urušavanjem 1836. godine. Time je izgubljeno institucionalno središte Svetog Lovreča i izgubljena tipološki vrlo zanimljiva građevina.⁸⁵ Urušavanjem dolazi do stvaranja trga i gradnje novog pročelja crkve čime se stvara novi javni prostor unutar stare jezgre naselja.

Slika 34. Tlocrt pretorske palače iz 1794. godine (preuzeto iz M. Budicin (bilj. 24) str. 296,) s apliciranim aktualnim tlocrtom crkve sv. Martina - izradio Ivan Matejčić

⁸²Radossi, G. (bilj. 58), str. 205

⁸³Budicin, M. (bilj. 26), str. 294

⁸⁴Budicin, M. (bilj. 26), str. 294

⁸⁵Budicin, M. (bilj. 26), str. 311-313

Iz ugovora 1237. godine odlučeno je da će uz pretorsku palaču biti sagrađena cisterna.⁸⁶ Izgrađena je uz sjeverno dvorište pretorske palače. Sačuvana je kruna cisterne na čijim je stranicama uklesan mletački lav, sveti Lovro i grb obitelji Contarini s oštećenim epigrafskim natpisom na kojem je zabilježena 1331. godina.⁸⁷ Datira se prema uklesanoj godini unatoč prijepisu lovrečkoga statuta iz 16. stoljeća, u kojemu se navodi da je cisterna izgrađena 1430. godine.⁸⁸

Na dijelu južnog pročelja crkve prigradena je izdužena loža, građena od vitkih stupova na koje se oslanja drveni arhitrav čime se jednom (prednjom) stranom otvara prema trgu. Loža, osim javne funkcije mjesta okupljanja, ima i funkciju crkvenom trijema jer funkcionira i kao ulaz u bočni brod.⁸⁹ A. Šonje (iako nastanak crkva smješta u 6. stoljeće) portal crkve u loži opisuje kao romanički prema nadvratniku s romaničkom profilacijom.⁹⁰ Položaj pretorske palače na zapadnome pročelju crkve uvjetovao položaj reprezentativnog pročelja crkve s njezine južne strane, sve do 19. stoljeća. Dva vanjska stupa lože postavljena su na vanjski pregradni zid, te su kraći od onih središnjih. Kapiteli su oblikovani od okruglog podnožja koji se sužuje prema vrhu i rastvara u kvadrat sa vrlo stiliziranim listićima na uglovima. Motivski se ovi kapiteli mogu povezati s kasnoromaničkim kapitelima bazilike sv. Marije u Vrsaru, iako su ovi manje veličine i detaljnije obrade⁹¹ te s romaničkim kapitelima iz 13. stoljeća koji se čuvaju u novigradskom lapidariju.⁹² Baze središnjih stupova sastoje se od postolja i četiri stilizirana listića na kutovima, a stilski su karakteristične za gotičko razdoblje. Pronalazimo ih i na portalu komunalne palače u Puli. Prema nekim autorima loža je sagrađena 26. kolovoza 1558. godine.⁹³ Ovaj datum zabilježen je na epigrafskom natpisu koji je izložen u gradskoj loži, a dao ga je napraviti Giulio Salamon, kapetan Svetog Lovreča.⁹⁴ Prema drugim autorima ona ranogotička s kapitelima romaničko-gotičkog stila, datiranih u razdoblje od 13. do 14. stoljeća.⁹⁵ Budući da spomenuti natpis ne spominje izričito gradnju lođe, ne može se sa sigurnošću interpretirati kao takav. Ispred lođe na gradskom trgu nalazi se stup za stijeg.

⁸⁶ Budicin, M. (bilj. 26), str. 294

⁸⁷ Radossi, G. (bilj. 58), str. 213-214.

⁸⁸ Bani, A. (bilj. 11), str. 76

⁸⁹ Pelc, M., *Renesansa*, Zagreb 2007. str. 93

⁹⁰ Šonje, A. (bilj. 5), str. 84

⁹¹ Demonja, D., *Romaničke crkve u Istri*, Zagreb 2007. str.50-51

⁹² <http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/173/>

⁹³ Pelc, M. (bilj. 89), str. 93

⁹⁴ Radossi, G. (bilj. 58), str. 219, 224-225

⁹⁵ Matejčić, I. „Gradska loža (lođa), *Hrvatska likovna enciklopedija*, Zagreb 1995. str. 331

Prema natpisu na njegovoj poleđini znamo da je sagrađen 1753. godine za vrijeme načelnika Giacoma Brgadina.⁹⁶

Slika 35., 36. i 37. Romanički kapitel iz 13. stoljeća iz kripe župne crkve sv. Pelagija u Novigradu (preuzeo s: <http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/173/> datum pristupa 1. 9. 2021), kapitel lođe, snimio J. Vranić 1959. i baza stupa lođe, snimio J. Vranić, 1959. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Dvije baze stupa i dva gotička kapitela pronalazimo u dvorištu obližnje kuće. Dosad nisu spominjani u literaturi. Baze su identične onima na loži (središnjima), a na jednoj je vidljivo otklesano podnožje. Kapiteli se sastoje od profilirane vrpce na dnu iz koje se cijelom duljinom kapitela izdižu listići, a abakom teče niz denta. Listovi desnog prikazanog kapitela voluminozniji su i isklesani s puno više detalja od lijevog, na kojem su stilizirani. Znajući da je pretorska palača imala trijem na zapadnoj fasadi i interpretacijom povijesnih izvora koji svjedoče o višestrukim obnovama, moguće je da su to ostaci njezine arhitektonske plastike. Dimenzije baza stupova i kapitela mogu upućivati i na pripadnost nekadašnjem gotičkom prozoru.

Slika 38. i 39. Baze i kapiteli, snimila Irena Radoslav 2021.

⁹⁶Budicin, M. (bilj. 26), str. 304-305.

Između gradskih zidina i bazilike sv. Martina nalazio se fontik, odnosno skladište za žito.⁹⁷ Danas su preostale samo ruševine, a građevina se ne raspoznaje ni na Franciskanskom katastru. Iz sačuvanih povijesnih izvora doznajemo gradnju građevine u kojoj se nalazila preša za ulje 1425. godine.⁹⁸ Građevina je već u 17. stoljeću trebala popravke⁹⁹, a do danas nije sačuvana. Njezin položaj smješta se pokraj romaničkih gradskih vrata.¹⁰⁰ Iz literature¹⁰¹ i Franciskanskog katastra doznajemo položaj zatvora na k.č. 62.¹⁰² Nalazi se na trgu ispred crkve sv. Martina. Jednokatna građevina u prizemlju je rastvorena romaničkim portalom u središtu i dvama četvrtastim prozorima. Prozori na prvom katu većih su dimenzija i vjerojatno kasnijeg nastanka. Ističe se i krovna streha sačinjena od kamenih konzola.

Slika 40. Sjeverno pročelje nekadašnjeg zatvora, snimila Irena Radoslav 2021.

Nedaleko od romaničkih vrata, na k.č. 9, nalazi se jednokatnica obrasla u bršljanu. U prizemlju je sačuvan romanički portal slične forme kao prozori i portal Kapetanove kuće. Vidljivi su ostaci još jednog portala i rasteretnog luka iznad njega, a na prvom katu otvorena je s tri kvadratna prozora. Na Franciskanskom katastru i u literaturi¹⁰³ označena je funkcija ove građevine kao škole. U prizemlju kuće k. č. 48 nalazi se još jedan romanički portal sličnih formi. Kuća je u 19. stoljeću proširena i adaptirana pa je samo portal vidljiv od starije faze. Kuća na k.č.14/1 koja je na Franciskanskom katastru označena s brojem 14, u prvoj polovici

⁹⁷Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6) str. 64

⁹⁸Radossi, G. (bilj. 58), str. 207

⁹⁹Radossi, G. (bilj. 58), str. 207

¹⁰⁰Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64

¹⁰¹Budicin, M. (bilj. 26), str. 308-309, Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64

¹⁰² *Elaborati del Catasto franceschino* (bilj. 34), 673.04 str. 7 „casa di un pisano di uso di prigione“

¹⁰³ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64

19. stoljeća bila je *ospitale*¹⁰⁴ ili sirotište.¹⁰⁵ Međutim, mogla je imati i namjenu ubožnice (*špitala*). Njih pronalazimo i u ostalim istarskim gradićima, a o njihovom postojanju svjedoče vizitacije.¹⁰⁶

Slika 41, 42. i 43. Istočno pročelje nekadašnje škole i detalj portala nekadašnje škole, snimio: J. Vranić 1955. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci), portal kuće na k.č. 48, snimila Irena Radoslav 2021.

Nedaleko od kule Fontanele sačuvana je građevina *Corpo della Guardia*¹⁰⁷ ili moguće arsenal, u kojem se čuvalo oružje, koji se spominje u povijesnim izvorima 1397. godine.¹⁰⁸ Građevina je jednokatna, jednostavnog pravokutnog tlocrta, a na starijim fotografijama vidljivi su ostaci pokrova od škrljja. Rasteretni luk iznad prozora na zapadnom pročelju istog je oblika kao i rasteretni luk portala zatvora.

Slika 44. i 45. Sjeverno i zapadno pročelje *Corpo della Guardia*, snimila Irena Radoslav 2021. sjeverno i zapadno pročelje iste građevine prije adaptacije, autora V. Malinarić 1977. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

¹⁰⁴ *Elaborati del Catasto franceschino* (bilj. 34), 673.04 str. 3 „casa ad uso di ospitale“

¹⁰⁵ Budicin. M. (bilj. 26), str. 295

¹⁰⁶ Joksimović, M., Komšo, D. „Dvigrad u apostolskoj vizitaciji biskupa Agostina Valiera 1580.“ u *Dvegrajski zbornik* br. 3, Kanfanar 2016. str. 79

¹⁰⁷ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 64

¹⁰⁸ Radossi, G. (bilj. 58), str. 207

7. Sakralna arhitektura

7.1. Crkva sv. Martina

Crkva sv. Martina svojim dimenzijama i sačuvanom arhitektonskom plastikom zauzima važno mjesto u korpusu ranoromaničke arhitekture na području Hrvatske. Plijenila je pozornost mnogih istraživača koji su istraživali naručitelje i kontekst izgradnje, njezin položaja unutar tkiva srednjovjekovnog grada, tipologije arhitekture te arhitektonsku plastiku. Smještena je na istočnoj strani starogradske jezgre, unutar zidina nastalih za vrijeme mletačke vladavine. Trobrodna bazilika zaključena je s tri polukružne istaknute apsida i natkrivena otvorenim drvenim krovom. Središnja apsida svojom širinom i visinom veća je od bočnih, a u unutrašnjosti naglašena je trijumfalnim lukom. Središnji brod odijeljen je od bočnih brodova s osam pari stupova i dva para polustupova¹⁰⁹ koji su uporište arkadama, sastavljenih od radijalno slaganih klesanaca.. Nad kapitelima postavljeni su masivni imposti, grubo obrađeni u obliku krnje piramide. Baze stupova južnih arkada zbog konfiguracije terena postavljene su niže od razine poda. Današnja tlocrtna dispozicija crkve zadržala je izvorne gabarite trobrodne bazilike iz 11.st., a tijekom vremena dograđeni su dodatni elementi. Iznad ulaza na južnom pročelju sagrađena je loža pokraj koje je 1708. godine sagrađena kapela Gospe Karmelske, koja je 1942. godine prenamijenjena u sakristiju¹¹⁰; na središtu sjevernog zida u 16. stoljeću dograđena je renesansna kapela sv. Viktora i sv. Korone; zapadno od kapele nalazi se spremište. Istočno od središnje apsida nalazila se sakristija koja je u konzervatorskim radovima 1940-tih godina strušena.¹¹¹ Glavni brod otvoren je polukružnim prozorima, profilirani dvostrukim kamenim lukom. Južni bočni brod i bočne apsida također su otvoreni polukružnim prozorima, užima od onih na glavom brodu. Prostor između apsida, zbog konstruktivnih potreba, naknadno je pojačan s dva masivna kontrafora. Bočne apsida perforirane su slijepim lukovima u čijem je središtu uski polukružni prozor. Sačuvani prozorski otvori na središnjoj apsidi nisu izvorni, prema pronađenim ostacima na njezinom središtu nalazila se romanička bifora¹¹² čiji je obris rekonstruiran na fasadi. Nad začelnim zidom glavnog broda izdiže se zabat (vjetroman) koji na jugozapadnom uglu prelazi u zvonik na preslicu. Na zidu ispod zabata paralelno se pružaju dvije lezene, postavljene na stepenastim menzolama.

¹⁰⁹ A. Šonje smatra da to nisu polustupovi, već pilastri koji se zaobljuju u smjeru arkada, dok ih D. Demonja u opisu ne razlikuje od ostatka stupova arkada. Šonje, A. (bilj. 63), str. 55, 219; Demonja, D. (bilj. 91), str. 33.

¹¹⁰ Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 71

¹¹¹ Soprintendenza ai Monumenti di Trieste 1942. godine provela je opsežne radove na crkvi te je tada srušena sakristija. Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 65; Prema natpisu koji se sačuvan na istočnom zidu sakristije moguće je da je sakristija sagrađena 1610. godine. Radossi, G. (bilj. 58), str. 220

¹¹² Šonje, A. (bilj. 63), str. 126

M. Mirabella Roberti prvi je sustavno obradio crkvu sv. Martina i postavio značajne teze koje su prihvaćene i citirane u mnoštvu kasnijih radova. Nastanak crkve smješta u ranoromaničko razdoblje, a na temelju morfoloških elemenata pronalazi komparativne primjere na prostoru Italije poput katedrale u Akvileji, katedrale u Caorleu, katedrale u Trstu i Santa Fosca u Torcellu.¹¹³ A. Šonje opširno argumentira tezu nastanka crkve u 6. stoljeću opisujući konstruktivne elemente koje smatra kasnoantičkim te analizom položaja crkve u odnosu na zidine i pretorsku palaču, a ranoromaničke elemente smatra dijelom opsežne rekonstrukcije iz 11. stoljeća.¹¹⁴ A. Mohorovičić smatra da crkva sv. Martina ima nekoliko slojeva od kojih najstariji potječe iz 6. stoljeća, odnosno najkasnije 8./9. stoljeća.¹¹⁵ B. Marušić datira crkvu u polovinu 11. stoljeća.¹¹⁶

Crkva sv. Martina tipološki spada u skupinu trobrodних bazilika koje se tijekom 11. stoljeća grade na prostoru Istre i Dalmacije pod utjecajem italskih prostora.¹¹⁷ Smatra se da je ideja vraćanja ranokršćanskim uzorima u 11. stoljeću započeta Poponeovom rekonstrukcijom bazilike u Akvileji.¹¹⁸ Niz ambicioznih gradnji i graditeljski procvat u 11. stoljeću kulminacija je nekoliko procesa, a među njima najvažniji je reformacija crkve, težnja redovništva za autonomijom od svjetovne i crkvene vlasti, a potom i promjena liturgije. Procesionalna liturgija koja je dotad bila zastupljena ustupila je mjesto statičnoj liturgiji i njezinu koncentraciju u svetištu što je rezultiralo drugačijom organizacijom prostora i razvitkom svetišta, gradnjom dubokog benediktinskog kora u samostanskim crkvama, provedbom troapsidalnosti i gradnjom deambulatorija. Istovremeno dolazi do stapanja elemenata u jedinstven prostor, što se stilski karakterizira kao korelacija vanjskog plašta i unutarnjeg prostora. Dijelom ovih procesa bila i crkva sv. Martina koja se stilski smješta u skupinu internacionalne ranoromaničke arhitekture.¹¹⁹

Reformatorske ideje koje su se odrazile i na arhitekturu, širile su se na hrvatske prostore djelovanjem benediktinaca kamaldoljanskog ogranka iz Italije. Iako se na prostoru Svetog Lovreča spominje benediktinski samostan sv. Lovre, njegovo postojanje nije

¹¹³Mirabella-Roberti, M. (bilj. 6), str. 79

¹¹⁴Šonje, A. (bilj. 63), str. 54-57, 124-127

¹¹⁵Mohorovičić, A., „Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera“, *Ljetopis HAZU*, Zagreb 1957. str. 489-490

¹¹⁶Marušić, B., *Istra u ranom srednjem vijeku – arheološko-povijesni prikaz*, Pula 1960. str. 26

¹¹⁷Jurković, M., „Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj“, *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb 1996. str. 326

¹¹⁸Jurković, M. (bilj. 117.) str. 329., Buchwald, H. H., „Eleventh Century Corinthian-Palmette Capitals in the Region of Aquileia“, *The Art Bulletin*, XLVIII, 1996. str. 156.

¹¹⁹Jurković, M., „Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta*, br. 20, 1992. str. 195-196

potvrđeno.¹²⁰ Najbliži poznat benediktinski samostan bio onaj sv. Mihovila nad Limom. U sklopu samostana sagrađena je jednobrodna crkva sv. Mihovila s polukružnom istaknutom apsidom koja se sjevernim zidom naslonila se na stariju crkvicu sv. Marije. U unutrašnjosti je sačuvan ciklus fresaka nastao u 11. stoljeću.¹²¹ Novijim istraživanjima povezuje se ova dva lokaliteta, što je važno za dataciju lovrečke bazilike. I. Matejčić i S. Mustač smatraju kako je gradnja crkve sv. Martina usko povezana s povijesnim kontekstom gradnje crkve sv. Mihovila. Biskup Engilmar imao je uske veze s patrijarhom Poponeom i regensburškim benediktincima – gradnja crkve sv. Mihovila počela je vrlo brzo nakon njegovog ustoličenja na biskupskoj stolici 1028. godine, a autori pretpostavljaju da je istovremeno tekla i gradnja crkve sv. Martina.¹²² M. Jurković smatra kako su se Poponeove ideje brzo proširile na sjevernom Jadranu gdje su se već u prvoj polovici 11. stoljeća realizirala monumentalna ranoromanička zdanja, među kojima ističe crkvu sv. Martina.¹²³ N. Maraković temeljito istražuje povijesne izvore koji tumače gradnju crkve sv. Martina u povezanosti s porečkom biskupijom. Postavlja hipotezu o crkvi sv. Martina kao monumentalnoj investiciji moćnih svjetovnih feudalaca njemačkog plemstva.¹²⁴ Iako povijesni izvori ne potvrđuju izravno postavljenu hipotezu, materijalni ostaci poput freski koje svjedoče o utjecajima s južnonjemačkih središta i nespominjanje kastruma kao feuda porečkog biskupa u određenim povijesnim izvorima, ne isključuje mogućost svjetovnih feudalaca kao naručitelja.¹²⁵

Osim arhitektonske vrijednosti crkvu odlikuje sačuvanost arhitektonske plastike i crkvenog namještaja. Njihovom stilskom i komparativnom analizom proširuje se i nadopunjuje povijesna slika o spomenicima na području Svetog Lovreča. Većina pronađenih ulomaka izložena je u loži crkve sv. Martina, a njihovo podrijetlo u literaturi nije usuglašeno.¹²⁶ A. Šonje povezuje sedam ulomaka pronađenih u pločniku crkve sv. Lovre s tom crkvom i datira ih u 8. stoljeće.¹²⁷ Međutim, kako je već zamijetio I. Matejčić, detalj rupica napravljenih svrdlom može se pronaći i jednom kapitelu sjeverne arkade crkve sv. Martina.¹²⁸ Na spomenutom fragmentu pluteja isklesana je dekorativna vrpca između koje je grožđe i mesnati listovi s detaljem rupica napravljenih svrdlom. Daljnjom analizom ovaj se

¹²⁰ Ostojić, I. (bilj. 20), str. 129

¹²¹ Fisković, I. (bilj. 21), str. 235

¹²² Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 24

¹²³ Jurković, M. (bilj. 117), str. 329

¹²⁴ Maraković, N. (bilj. 13), str. 28

¹²⁵ Maraković, N. (bilj. 13), str. 29

¹²⁶ A. Šonje donosi podatak da je ulomke u lođu dao uzidati Lazarini iz Labina – bez navedene godine. Šonje, A. (bilj. 63), str. 224

¹²⁷ Šonje, A. (bilj. 63), str. 78,79

¹²⁸ Fisković, I. (bilj. 21), str. 241

fragment morfološki i motivski povezuje s fragmentom iz porečkog muzeja koji je pronađen na lokalitetu crkve sv. Mihovila nad Limom.¹²⁹ Drugi sačuvani plutej na kojemu se ističe motiv romba uokolo i unutar kojeg su cvjetovi, motivski se povezuje sa mozaikom sačuvanom u crkvi sv. Nikole na Lidu.¹³⁰ Od izloženih spomenika u potpunosti je očuvan kvadratni plutej na kojem je prikazan vertikalno položen križ sačinjen od troprute vrpca koja se u pravilnim razmacima savija u manje kružnice čineći ih po dvije na svakom kraku, a kroz koje prolazi još jedna veća kružnica. Kutovi pluteja ispunjeni su viticama, dok je središte prikaza oštećeno. Ovaj motiv pronalazimo i na pluteju oltarne ograde koji se danas čuva u Arheološkom muzeju Istre s datacijom u 9. stoljeće.¹³¹ Prema kompoziciji, motivima i načinu klesanja lovrečki plutej datiran je u 11. stoljeće.¹³² Primjećujući veličinu pluteja koje su fragmenti činili, te na temelju stilske i morfološke sličnosti sa spomenutim kapitelom, pretpostavlja se da su bili dijelom oltarne pregrade crkve sv. Martina.¹³³

Na prozoru južnog zida djelomično je sačuvana kamena tranzena koja se sastoji od učvorenih troprutih kružnica postavljenih u polukružni kameni okvir podsjećajući na kotač, a posebice se ističe detalj na vrhu gdje središnji prut prelazi u volutu. U potpunosti su sačuvane tranzene na južnoj i sjevernoj bočnoj apsidi, također sastavljene od učvorenih troprutih kružnica. Uspoređujući tri tranzene južnog zida crkve sv. Mihovila na Limu sa tranzenama na crkvi sv. Martina, autori prepoznaju istu kamenoklesarsku radionicu.¹³⁴

U crkvi se nalazi šesnaest kapitela za koje se smatra da su nastali istovremeno s crkvom. Ovaj tip kapitela već je duže vrijeme poznat u literaturi, a rasprostranjuje se po sjevernojadranskom bazenu Italije, Istri i Dalmaciji. H. H. Buchwald uveo je termin *tip korinskog kapitela s palmetom*, a kao ishodište njegovog širenja smatra kapitele bazilike u Akvileji koje je 1031. godine patrijarh Popone dao postaviti prilikom preuređenja.¹³⁵ Pojavu ovih oblika smatra direktnim pozivanjem na baziliku sv. Petra u Rimu i korintske kapitele koji su krasili kolonade, kao dijelom procesa karolinške obnove Konstatinovih spomenika po formi i simbolici.¹³⁶ I. Matejčić smatra da se specifični stilizirani korintski kapitel iz sv. Lovreča može usporediti s kapitelima iz sv. Nikole na Lidu, sv. Ivana Glavosjeka u Veneciji,

¹²⁹ I. Fisković prenosi zapažanja M. Baldini o tom ulomku. Fisković, I. (bilj. 21), str. 241

¹³⁰ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 238

¹³¹ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 204, 205

¹³² <http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/899/>

¹³³ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 237, 238

¹³⁴ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), 24., Fisković, I. (bilj. 21), str. 241

¹³⁵ Buchwald, H. H. (bilj. 118), str. 147

¹³⁶ Jakšić, N. „Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji“ u *Starohrvatska prosvjeta* III. 13, Split 1983. str. 210. Buchwald, H. H. (bilj. 118), str. 182.

katedrale u Caorleu te na Rabu u katedrali i crkvi sv. Petra u Supetarskoj Dragi.¹³⁷ M. Jurković opisuje formu kapitela koja se razlikuje od uobičajenih dvozonskih korintskih kapitela, kao varijantu jednozonskih u kojima listovi imitiraju palmetne uzore, a dekoracijom akantusove.¹³⁸

Slika 46, 47 i 48. Kapiteli crkve sv. Martina (<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/> datum pristupa 1.9.2021.) i kapitel kolonade crkve sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.

U nizu ranoromaničkih kapitela ističu se tri kapitela na južnoj kolonadi i kapitel polustupa sjeverne kolonade koji ne pripadaju izvornom sloju crkve. M. Mirabella Roberti primjećuje da se stupovi visinom i oblikom razlikuju od ostatka, što upućuje na njihov kasniji nastanak.¹³⁹ A. Šonje smatra da njihova masivna forma, poput romaničkih kapitela iz radionice lokalnih klesara, upućuje na tip kapitela koji je preteča gotičkim kapitelima s volutama i rozetom te ih datira u drugu polovicu 13. stoljeća.¹⁴⁰ Ove kapitele opširno je obradio P. Marković koji na osnovu morfološke i tipološko-sadržajne analize smatra da su dva kapitela s rozetom barokna intervencija datirana oko polovice 17. stoljeća. Ovu tezu podupire komparacijom s kapitelom iz crkve sv. Marije od Svete Krunice u Završju, koji je datiran prema natpisu iz 1634. godine.¹⁴¹ I. Matejčić ukazuje i na drugi natpis u sakristiji crkve kojem nije posvećena pozornost, a na kojem je naznačena godina 1474.¹⁴² Zaobljeni oblik natpisa može sugerirati njegovu povezanost s lukom arkade, ali konačni zaključak zahtijeva opsežno istraživanje i sondiranje. Uzimajući u obzir natpis iz sakristije crkve sv.

¹³⁷ Matejčić, I. *Dvije crkve*, Rijeka-Rovinj, 1997. str. 8

¹³⁸ Jurković, M. (bilj. 117), str. 330

¹³⁹ Mirabella Roberti, M (bilj. 6), str. 78-79; D. Demonja smatra kako u crkvi postoje tri tipa kapitela, a među njima samo prvi par kapitela na zapadnoj arkadi ne pripada ranoromaničkom razdoblju. Demonja, D. (bilj. 91), str. 33

¹⁴⁰ Šonje, A. (bilj. 63), str. 126

¹⁴¹ Marković, P. „Kapiteli u ranoromaničkoj crkvi Sv. Martina u Sv. Lovreču“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* br. 19. 1995. str. 58

¹⁴² Vesnaver, G., *Notizie storiche di Grisignana*, Capodistria 1904. str. 84

Marije od Svete Krunice u Završju, moguća je ranija datacija kapitela. Osim komparacije motiva volute s krunom cisterne obitelji Soranzo¹⁴³, na raniju dataciju od predložene upućuju i drugi veliki projekti na crkvi. Crkva sv. Martina početkom 15. stoljeća djelomično je oslikana novim slojem zidnih slika.¹⁴⁴ Upućuje to na veću građevnu aktivnost prilikom koje je moglo doći i do sanacije oštećenih stupova.

Slika 49, 50. i 51. Natpis iz sakristije crkve sv. Marije od svete Krunice u Završju, stup i detalj kapitela iz iste crkve, snimila Irena Radoslav 2021.

Posebice je zanimljivo pročelje crkve koje je do prve polovice 19. st. imalo sasvim drugačiji izgled i koncept. Naime, u literaturi se raspravlja o odnosu pročelja crkve sa zidinama i pretorskom palačom. Prema nekim tumačenjima njezino zapadno pročelje oslanjalo se obod zidina iz 10.st. (ili začelje pretorske palače¹⁴⁵), a prema svjedočanstvu postojao je prozorčić na tom zidu kojim se otvarala komunikacija prema pretorskoj palači.¹⁴⁶ Tome se suprotstavlja mišljenje da je crkva starija od romaničkih zidina i pretorske palače te da su zidine dozidane do perimetralnog zida crkve koje se danas uglavnom ne prihvaća.¹⁴⁷ Zahvaljujući sačuvanoj dokumentaciji znamo da je današnje pročelje sagrađeno 1838. godine¹⁴⁸ te je zadržalo prijašnju dijagonalnu os u odnosu na tijelo crkve.¹⁴⁹ Koncipirano je od središnjeg rizalita, koji dimenzijama odgovara širini središnjeg broda, (naglašenim s dva plitka pilastra sastavljena od horizontalnih ureza) na kojem se nalazi portal i polukružni prozor te je zaključeno profiliranim zabatom. Simetrično s tim, prateći liniju pružanja bočnih

¹⁴³ Marković, P. (bilj. 141), str. 56

¹⁴⁴ Bistrović, Ž., Braut, I., Šaina, T. „Sv. Matej u Prodolu – primjer oslikane ladanjske crkve s početka 15. stoljeća, *Portal – godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, br. 6, 2015. str. 47

¹⁴⁵ Budicin, M (bilj. 26), str. 288.

¹⁴⁶ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 65. „La facciata della parrocchiale fu costruita nel 1938: prima contiguo alla fronte della chiesa era il palazzo del Comune e fra il palazzo e la chiesa passava la cortina delle mura.“

¹⁴⁷ Šonje, A. (bilj. 63), str. 56

¹⁴⁸ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 65.

¹⁴⁹ Budicin, M (bilj. 26), str. 291

brodova, postavljene su stranice izlomljenog profiliranog zabata. Neoklasicističko pročelje¹⁵⁰ koristi forme pročelja paladijanskih crkvi.¹⁵¹

Zidne slike očuvane u unutrašnjosti crkve višestruko su spominjane u literaturi, ali tek je nedavna restauracija pružila mogućnost detaljnijeg istraživanja. Očuvane su u apsidama i fragmentarno u zoni prozora središnjeg broda. Ispod gotičkog sloja razabire se izvorni oslik iz 11. stoljeća. Na konhi južne apside prikazan je *Krista među arkandelima*, a na zidu apside prikazana su četiri sveca. Na sjevernoj apsidi izvorni oslik fragmentarno je očuvan. U literaturi tumači se kao dio prikaza Navještenja Zahariji, dok je u konhi apside sačuvan mladenački svetački lik koji u ruci drži predmet.¹⁵² N. Maraković provela je detaljno istraživanje te utvrdila utjecaje s južnonjemačkih prostora, vrlo vjerojatno iz okolice Salzburga - tamošnje škole koja se tijekom prve polovice 11. stoljeća formirala pod utjecajem Reichenaua, a od polovice 11. stoljeća razvija se samostalno s čestim interpretacijama iz suvremene bizantske produkcije. Valorizira ih kao vrhunski primjer južnonjemačkog monumentalnog slikarstva te ih datira u drugu trećinu 11. stoljeća.¹⁵³

Slika 52. i 53. Crtež koji prikazuje istočno pročelje crkve sv. Martina s postojećom sakristijom, autor T. G. Jackson, 1885. (preuzeto: <http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/690/>) i istočno pročelje crkve sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.

¹⁵⁰ Budicin, M (bilj. 26), str. 291

¹⁵¹ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 71

¹⁵² Maraković, N. (bilj. 13), str. 284-293

¹⁵³ Maraković, N. (bilj. 10), str. 306-309

7.2. Crkva sv. Lovre

U središtu groblja udaljenom nekoliko stotina metara sjeverozapadno od naselja nalazi se crkva posvećena svetom Lovri. Njezin tlocrt četvrtastog je oblika s izbočenom, relativno širokom i plitkom, polukružnom apsidom. Specifičnost tlocrta je položaj zvonika koji dijelom ulazi u tijelo crkve na njezinom sjeverozapadnom uglu. Na ostalim uglovima crkve sačuvane su lezene koje širinom odgovaraju debljini zidova. Pojedini dijelovi crkve pokazuju različite strukture koje svjedoče o intervencijama napravljenim kroz vrijeme. Sjeverni zid i gornji dio začelnog zida iznad apside sagrađeni su 1990-ih kada je u konzervatorskom zahvatu obnovljena crkva.¹⁵⁴ Apsida je pokrivena kamenim škriljama, a krov crkve kupama na grednoj konstrukciji. Apsida je zidana relativno velikim kamenim blokovima poredanim u pravilne redove i sadrži dva uska prozorčića. Istim načinom zidanja napravljen je i južni zid čime se može pretpostaviti da su ovi dijelovi crkve iz istog vremena. Pročelje je preuređeno krajem 16. stoljeća, a sudeći prema kompaktnoj strukturi zida tada je sagrađeno iznova. Elementi na pročelju simetrično su raspoređeni, ali odmaknuti od glavne osi crkve zbog položaja zvonika. Portal ima okvir od klesanih i višestruko profiliranih kamenih greda s istaknutim vijencem iznad nadvratnika. Na arhitravu isklesan je natpis *1597 6 APR. M/g/. ISEPPO. ZVIRINGAS*¹⁵⁵ prema kojem znamo majstora i vrijeme adaptacije pročelja. Par prozora uz vrata ima okvir i prozorsku klupčicu isklesanu na isti način kao i vrata. U gornjem dijelu pročelja nalazi se manji okrugli prozor s kamenim okvirom.

Prilikom već spomenutih konzervatorskih radova 1990-ih godina otkriveni su zanimljivi detalji na južnom pročelju crkve. Pronađena su dva manja četvrtasta prozora s polukružnim lukom koja su do tada bila zazidana. Njihova struktura govori da su sagrađeni kada i južni zid jer su organski povezani. Polukružni luk prozora napravljen je od radijalno poredanih kamenih kvadara bez kamenog okvira. U donjem lijevom uglu južnog prozora ugrađen je kao spolija ulomak pilastra oltarne ograde. Unutar jednostavnog okvira isklesana je sinusoidna tropruta vitica koja se povija i račva tvoreći niz krugova, a unutar krugova prikazane su ptice kako kljucaju grozd. Ulomak sličnih karakteristika pronadjen je na oltaru crkve, a danas se čuva u Zavičajnom muzeju Poreštine. Oba su datirana u 9. stoljeće i bili su dijelom predromaničke oltarne pregrade.¹⁵⁶ Još jedan ulomak s reljefom predromaničkih osobina, na kojem je isklesana tropruta pleterna mreža, bio je ugrađen ispod prozorske klupčice

¹⁵⁴ Matejčić, I., Ortanić, B., *Crkva sv. Lovre u Sv. Lovreću – Program popravaka*, Poreč 1990. Arhiva Konzervatorskog odjela u Rijeci

¹⁵⁵ Matejčić, I., Ortanić, B. (bilj. 154)

¹⁵⁶ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 228, 229

čtvrtaštog prozora koji ne pripada srednjovjekovnoj strukturi, a smješten je na središtu južnog pročelja. Pojava spolije predromaničkih osobina definira relativnu kronologiju izrade prozora i vjerojatno cijelog ovog zida u razdoblje kasnijeg srednjeg vijeka. Unutar zapadnog prozora s polukružnim lukom nalazi se djelomično sačuvana kamena tranzena. Gornji dio tranzene prošupljen je u obliku kotača (rozete) s radijalnim prečkama koje su djelomično razbijene. U donjem dijelu napravljena su tri proboja: dva trokutasta sa strane i kružni u središtu. Na istočnom prozoru s polukružnim lukom sačuvana je tranzena s ovalnim probojem koji podsjeća na oblik strijelnice. Tranzene sličnih osobina (po načinu oblikovanja proboja) možemo pronaći u crkvi sv. Marije (Concetta) u Galižani i sv. Flori u Kranjcima, nastale u 12. stoljeću.¹⁵⁷

Iznad jugozapadnog ugla crkve sagrađen je zvonik koji je na južnoj i istočnoj strani širi od perimetra crkve, a ostalim dijelom inkorporiran njezinoj unutrašnjosti. Na zapadnom i južnom zidu na dvije etaže nalaze se mali četvrtasti otvori. Tijelo zvonika završava profiliranim kamenim vijencem iznad kojeg se izdiže visoki čunjasti krov koji na svakom uglu ima četvrtastu bazu s manjim stošcem. Pri vrhu rastvoren je s četiri bifore. Zidovi zvonika pokriveni su debelom žbukom, ali je obris bifora ostavljen slobodnim. Polukružni lukovi bifora građeni su od većih i pravilno klesanih kamenih blokova osim bifore na sjevernom zidu koja nema kameni okvir. Svi stupovi bifora poligonalnog su presjeka. Stup istočne bifore monolitan je, s naznačenim kvadratnim kapitelom koji je sa donje strane odsječen tako da tvori polukružni element, a iznad njega je kvadratni impost i za razliku od drugih položen je na bazu. Zapadna bifora ima kapitel koji je oblikovan slično kao istočni, a južna bifora ima kvadratni kapitel s odsječenim uglovima. Sjeverna bifora ima monolitan stupić s tek naznačenim kapitelom i impostom, nema naznačeni kameni okvir i za razliku od ostalih pomaknut je prema unutrašnjosti i ne razbire se ostaci kamenog okvira. Tipološki, prema položaju zvonika u jugozapadnom uglu crkve, zvonik crkve sv. Lovre može se usporediti sa zvonikom sv. Marije Velike kraj Rovinja koja pregradnjom u 11./12.st. na jugozapadnom uglu dobiva zvonik¹⁵⁸, a danas je očuvan samo u arheološkom sloju. A. Šonje smatra da zvonik ima romaničko-gotička stilska obilježja te da je podignut sredinom 14. stoljeća.¹⁵⁹ Na njegovo mišljenje dovezuje se Damir Demonja koji se slaže s datacijom crkve u 8. stoljeće. Opširnije se bavi zvonikom za koji se slaže da ima romaničko-gotička obilježja i

¹⁵⁷ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 262

¹⁵⁸ Jurković, M., Milošević, A., Basić, I., „Bale, benediktinski samostan – rezultati dosadašnjih istraživanja“, *I. Porečki susret arheologa – Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre* ur. Jurković, M., 2008, str. 139-141.

¹⁵⁹ Šonje, A. (bilj. 63), str. 79

navodi mogućnost zvonika kao naknadne interpolacije.¹⁶⁰ Stupove bifora prema poligonalnim stupovima i kubičnim kapitelima odsječenih rubova, motivski možemo usporediti sa stupovima vanjske galerije crkve sv. Krševana u Zadru. Iako su lovrečki skromnije izvedeni sa stilziranim kubičnim kapitelima, prepoznaju se komparativni elementi poput odsječenih rubovi kapitela, kvadratnog imposta i poligonalni presjek stupića. Komparativni romanički kapiteli na zvonnicima na prostoru Istre većinom sadrže masivne i plošne kubične kapitele.

Slika 54. i 55. Bifore na crkvi sv. Lovre, snimila Irena Radoslav 2021. i vanjska galerija crkve sv. Krševana u Zadru, snimila Irena Radoslav 2019.

Crkva sv. Lovre spominje se u različitim tekstovima u kontekstu imena naselja koje dijeli ime s titularom ove crkve.¹⁶¹ O samoj crkvi sv. Lovre nije puno pisano, a najpotpunije istraživanje proveo je Ante Šonje u knjizi *Crkvena arhitektura zapadne Istre*. Prema obliku tlocrta, morfologiji ziđa i disproporciji apside prema tijelu crkve, smatra da crkva spada u ranosrednjovjekovni krug crkvene arhitekture u Istri i datira je u 8. stoljeće. Prema stratigrafiji ziđa, sačuvanim lezenama te polukružnoj izbočenoj apsidi vidi povezanost s prvom fazom bazilike sv. Marije u vrsarskoj luci.¹⁶² Poziva se i na svjedočanstvo sakristana sutlovrečke crkve prema kojem su u pločniku crkve sv. Lovre pronađeni ulomci crkvenog namještaja koji su kasnije ugrađeni u zid lože uz crkvu sv. Martina. Povezuje stilska obilježja crkve s tim ulomcima i također ih datira u 8. stoljeće.¹⁶³ Novija istraživanja, prema stilskim osobinama, povezuju ove ulomke s jednim kapitelom kolonade sv. Martina i ulomcima koji su pronađeni

¹⁶⁰Demonja, D., „Prilog tipologiji romaničkih zvonika Istre“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 17/1993 br. 2-23

¹⁶¹Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 86

¹⁶²Šonje, A., „Romanička bazilika sv. Marije u Vrsaru“, *Zbornik Poreštine – knjiga 1*, Poreč 1971. str. 387

¹⁶³Šonje, A. (bilj. 63), str. 78-79

u samostanskoj crkvi sv. Mihovila na Limu s datacijom u sredinu 11. stoljeća.¹⁶⁴ U literaturi se donosi i podatak da je nekada unutrašnjost crkve bila oslikana gotičkim freskama koje do danas nisu očuvane.¹⁶⁵

Postojanje skulpture iz 8. i 9. stoljeća ukazuje na postojanje ranije građevine i potvrđuje kontinuitet naseljenosti ovog prostora¹⁶⁶ koji ne nalazimo u povijesnim izvorima. Stilske osobine arhitektonske plastike (tranzene) koja je organski povezana sa zidom, romanički zvonik koji je djelomično uzidan u tijelo crkve, i arhitektonski elementi (lezene) ukazuju na romaničke¹⁶⁷ elemente i pomiču vrijeme gradnje crkve u 12. stoljeće.

Slika 56. Južna fasada crkve sv. Lovre na groblju prije sanacije krova 1990., snimio: Ivan Matejčić

¹⁶⁴ Matejčić, I., Mustač, S. (bilj. 22), str. 237-238

¹⁶⁵ A. Bani navodi „nel tempo del Tommasini (1650c.) la chiesa era ornata di pitture gotiche.“ Bani, A. (bilj. 11), str. 21,147

¹⁶⁶ Jurković, M. (bilj. 8), str. 130

¹⁶⁷ M. Jurković u radu spominje crkvu sv. Lovre kao „modest Romanesque church in which early medieval spoliae have been found, suggesting a Carolingian church on the same spot“ Jurković, M. (bilj. 8), str. 130

7.3. Crkva sv. Blaža

Na južnoj strani naselja, paralelno s obodom zidina, pruža se niz stambenih zgrada između kojih je smještena crkva svetog Blaža. Ova jednobrodna crkva jednostavnog je pravokutnog tlocrta s ravnim začelnim zidom. Nadsvođena je šiljastim svodom i prekrivena kamenim škripljama. Građena je od pravilnih klesanaca poredanih u horizontalne pojaseve. U središtu pročelja nalazi se portal uokviren klesanim dovratnicima i ravnim nadvratnikom, flankiran s dva pravokutna prozora koji imaju istaknutu kamenu klupčicu.¹⁶⁸ Ispod prozora ugrađena je kamena klupa. Pročelje je zaključeno zvonikom na preslicu na kojemu su vidljivi tragovi popravaka i intervencija. Uz sjeverni zid prislonjen je bunar, a u sjeveroistočni ugao crkve ugrađen je dio stambene kuće. Na južnom zidu ističu se četiri kamene konzole od kojih su dvije središnje postavljene niže od vanjskih.

Prema godini posvećenja oltara, na koji se A. Šonje poziva, crkva se datira u drugu pol. 15. stoljeća.¹⁶⁹ U to razdoblje datira se i stariji sloj zidnih slika preko kojih je 1864. godine naslikan novi ciklus, što znamo prema natpisu koji se nalazi na unutrašnjem sjeverom zidu ponad ulaznih vrata.¹⁷⁰ Zidne slike iz 19. stoljeća djelomično su ostrugane, a iz tih pukotina izvire prikazi starijeg sloja. Prema B. Fučiću na prijelazu iz 14. u 15. st. do prve polovice 16. st. na obalnom području Istre i na otoku Cresu počinju se graditi jednobrodne crkvice jednostavnog kvadratnog tlocrta nadvođene šiljastim svodom. Ovom tipu crkvi koje su u unutrašnjosti oslikane freskama, osim sv. Blaža pripada i crkva sv. Trojstva u Žminju, sv. Duh u Balama, sv. Antun u Višnjanu i sv. Rok u Draguču.¹⁷¹ L. Belušić bavila se tipološkim aspektima crkvi koje su se gradile od 1450. do 1600. te je ovu crkvu smjestila u tip jednobrodnih crkvi sa šiljastim svodom koje su građene od polovice 15. st. do kraja 16. st. Uz neke već spomenute, autorica dodaje crkvu sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja i sv. Roka u Vodnjanu¹⁷²

Urbanistički promatrano crkva ima zanimljiv položaj koji tvori prostor ispred gradskih vrata. Ispred južnih gradskih vrata popločenje nastavlja liniju pružanja popločenja unutar zidina što ukazuje na nekadašnji javni prostor koji se tamo nalazio, a jasno je vidljiv na

¹⁶⁸ A. Šonje navodi mogućnost pregradnje pročelja, čiji se ostatak - ravan nadvratnik nalazi iznad sačuvanih prozora. Šonje, A. (bilj. 63), str. 197.

¹⁶⁹ Šonje, A. (bilj. 63), str. 197

¹⁷⁰ Šonje, A. (bilj. 63), str. 197

¹⁷¹ Fučić, B., *Iz Istarske spomeničke baštine (svezak drugi)*, Zagreb 2007., str. 19., Mohorovičić, A., *Istarski limes – knjiga 2*, Žminj 2004., str. 64

¹⁷² Belušić, L., „Le chiese in territorio veneto delle diocesi di Cittanova, Parenzo e Pola“, *Atti*, vol. XI, 2010., str. 108-109 Autorica navodi crkvu sv. Martina u Batvačima kraj Peroja, sagrađenu 1456. godine koja se ustvari odnosi na crkvu sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja.

Katastru Franje I. Taj prostor južno definira ulični niz stambenih zgrada unutar kojeg se nalazi i crkva sv. Blaža, a sjeverno gradska vrata i zidine. Slično urbanističko rješenje nalazimo u Balama položajem crkve sv. Duh i crkvama sv. Antuna u Višnjaju i Barbanu, koje su također iz ovog razdoblja i iste tipologije.

7.4. Sveti Dorligo

S južne strane ceste koja vodi prema glavnim vratima nalaze se ostaci crkve sv. Dorliga. Sačuvan je samo južni perimetralni zid crkvice, dok je ostatak vidljiv u temeljima. Tlocrt se sastoji od pravokutnog broda s polukružnom izbočenom apsidom. Na sačuvanom južnom zidu nalaze se tri uska polukružna prozora. Prema A. Šonji na ostacima se može prepoznati isti način zidanja kao i na crkvi sv. Mihovila na Limu. Donosi podatak i o sačuvanim ostacima ostaci slikarija koje su prema njemu istih boja i stila kao i freske u crkvi Svetog Mihovila na Limu. Prema navedenom datira crkvu istovremeno ili malo kasnije od Svetog Mihovila na Limu, odnosno sredinom 11.st.¹⁷³

7.5. Ostale crkvice

U samoj blizini Svetog Lovreča sačuvani su arheološki ostaci nekoliko crkvice. Pažljivim čitanjem elaborata uz Franciskanski katastar pronalazimo lokacije crkvice i unutar zidina. Neke od njih spominju se u povijesnim izvorima bez točno utvrđene lokacije, a kod nekih se uspostavilo da su krivo locirane.

Istočno od naselja sačuvani su ostaci crkve sv. Benedikta koja je prema literaturi imala pravokutni tlocrt s izbočenom potkovastom apsidom. S ovog lokaliteta potječu dva ulomka ukrašena pleterom koji se danas nalaze u lođi crkve. A. Šonje prema tlocrtu, načinu gradnje i pronađenim ulomcima pletera crkvu datira u drugu pol. 8. ili početak 9. stoljeća.¹⁷⁴

¹⁷³ Šonje, A. (bilj. 63), str. 115-116.

¹⁷⁴ Šonje, A. (bilj. 63), str.61-64, 71, 89, 90

Slika 57. Ulomci s lokaliteta crkve sv. Benedikta, danas postavljeni u loži, snimila Irena Radoslav 2021.

Isti autor donosi podatke i o crkvi sv. Agate koja se nalazila zapadno od ceste s južne strane naselja. Prema svjedočanstvu J. Veniera crkva je imala pravokutni tlocrt s polukružnom izbočenom apsidom i navodno poluvaljkasti svod. Njezina čuvanost predstavljala bi vrijedan izvor informacija o prijelazu istarske arhitekture iz renesanse u gotiku.¹⁷⁵ J. Kalčić pretpostavlja da se nalazila pokraj romaničkih vrata.¹⁷⁶ Međutim, njezin položaj i titular iz Franciskanskog katastra¹⁷⁷ očitujemo na jugoistočnom dijelu naselja, u dvorištu kuće gdje je sekundarno postavljena šiljata luneta.

Slika 58. Šiljata luneta sekundarno postavljena na ulazna vrata dvorišta, pored lokacije crkve sv. Agate, snimila Irena Radoslav 2021.

Kako je već spomenuto u radu, na trgu ispred crkve sv. Martina označena je lokacija crkve koja u elaboratima označena pod titularom sv. Roka.¹⁷⁸ M. Mirabella Roberti na njezinom

¹⁷⁵ Šonje, A. (bilj. 63), str. 171

¹⁷⁶ Kalčić, J. *Crkve i crkvice Sutlovreštine i okolice*, Pazin 2020. str. 13, 32. Sličan položaj pretpostavlja i A. Šonje – „nalazila se zapadno od ceste s južne strane sutlovrečkih zidina“. Šonje, A. (bilj. 63), str. 171.

¹⁷⁷ *Elaborati del Catasto franceschino*, (bilj. 34), 673.04 str. 24 „Chiesa sotto il titolo di St. Agata con corte“ Iako čestica nije direktno označena brojem, može se pretpostaviti logičan niz prema kojem njezina čestica ima broj 110.

¹⁷⁸ *Elaborati del Catasto franceschino*, (bilj. 34), 673.04 str. 5 „Chiesa sotto il tittolo di S. Rocco“

mjestu pretpostavlja postojanje crkve, ali ne spominje titular.¹⁷⁹ A. Šonje tu crkvu smješta na „zapadni trg među gradskim zidinama“¹⁸⁰, a prema tome i J. Kalčić pretpostavlja njezino postojanje na zapadnom dijelu naselja u dvorištu obitelji Herak.¹⁸¹ U katastru pronalazimo i crkvicu na mjestu sjevernih gradskih vrata, posvećenu sv. Jakovu. Navodi se da jednim dijelom ispod nje „nestaje cesta.“¹⁸² Prema planu zidina iz 17.st. na tom mjestu nalaze se gradska vrata, dok na katastru iščitavamo cestu koja završava ispred crkve i trg koji se otvara s druge strane. Niti jedna gradska vrata nisu izričito označena na katastru ni u elaboratima. Stoga, za pretpostaviti je da se crkva sv. Jakova nalazila iznad gradskih vrata.¹⁸³ Istu tipologiju pronalazimo i u Splitu gdje se iznad vrata Dioklecijanove palače nalazi crkva sv. Martina. Na katastru je označeno i groblje sa crkvom sv. Lovre, a južnije uz cestu nalaze se ruševine crkve sv. Eufemije.¹⁸⁴ U literaturi se prema sačuvanim dokumentima spominje njezino postojanje 1653. i 1633. godine¹⁸⁵, ali nije bila poznata lokacija. Južnije uz cestu, na samom križanju, nalazile su se ruševine crkve sv. Petra¹⁸⁶ koja se u literaturi dosad nije spominjala. Zapadno od naselja označena je crkva sv. Jelene¹⁸⁷ koja je u literaturi navedena na točnoj lokaciji.¹⁸⁸ Izvan naselja, nedaleko od romaničkih vrata, nalazila se crkva sv. Majke Božje od Anđela¹⁸⁹ čije je postojanje poznato, ali ne i lokacija.¹⁹⁰

Možemo primijetiti da je Sveti Lovreč početkom 19. stoljeća bio je okružen crkvicama. Većina od njih već je tada bila u ruševnom stanju i danas im se izgubio trag. Utvrđivanjem njihove lokacije i titulara širi se dosadašnja poznata povijesna slika naselja.

¹⁷⁹ Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 64.

¹⁸⁰ Šonje, A. (bilj. 63), str. 201

¹⁸¹ Kalčić, J. (bilj. 176) str. 13,91

¹⁸² *Elaborati del Catasto franceschino*, (bilj. 34), 673.04 str. 4 „Chiesa sotto il titolo di S. Giacomo sotto porzione della quale perisce la strada“

¹⁸³ U literaturi je označen njezin položaj na trgu ispred sjevernih gradskih vrata; Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 64.

¹⁸⁴ *Elaborati del Catasto franceschino* (bilj. 34), 673.04 str. 2 „Rovine di chiesa sotto il titolo di S. Euffemia“

¹⁸⁵ Šonje, A. (bilj. 63), str. 201

¹⁸⁶ *Elaborati del Catasto franceschino* (bilj. 34), 673.04 str. 2 „Rovine di chiesa sotto il titolo di S. Pietro“

¹⁸⁷ *Elaborati del Catasto franceschino* (bilj. 34), 673.04 str. 2 „Rovine di chiesa sotto il titolo di St. Elena“

¹⁸⁸ Šonje, A. (bilj. 60), str. 201, Kalčić, J. (bilj. 176) 2020. str. 13, Mirabella Roberti, M. (bilj. 6), str. 64.

¹⁸⁹ *Elaborati del Catasto franceschino*, (bilj. 34), 673.04 str. 2 „Rovine di chiesa sotto il titolo della Madona dei Angeli“

¹⁹⁰ Šonje, A. (bilj. 63), str. 201

8. Zaključak

Urbanističko-arhitektonska slika naselja i sačuvani spomenici čine Sveti Lovreč nepresušnim izvorom povijesno-umjetničkih istraživanja. Na prapovijesnim temeljima razvilo se utvrđeno ranosrednjovjekovno naselje koje je zbog strateški važne pozicije postalo centrom mletačkog pazezatika u 14. stoljeću. Upravo je fortifikacijska uloga odredila njegov urbanistički razvoj koji je do danas izrazito dobro očuvan. U doba razvijenog srednjeg vijeka njegov urbanistički razvoj potječe u duhu izrazitih utjecaja mletačkih vlasti kao što je to slučaj i kod Motovuna, Buzeta u 16. stoljeću i drugih naselja vojnog značenja. Od kulturne baštine vrijednosno se ističe crkva sv. Martina, sagrađena u prvoj polovici 11. stoljeća. Ona tipološki i stilski prati umjetnička ostvarenja karakteristična za to razdoblje na sjevernom Jadranu. Rušenjem pretorske palače i crkve sv. Roka dolazi do znatnijih intervencije u tlocrtnoj slici naselja. Druga druga pol. 19. i poč. 20. obilježeni su gradnjom kuća uz istočni krak zidina. Izostanak većeg ekonomskog razvoja tijekom 19 stoljeća rezultirao je izrazitom očuvanošću gotovo cijelih zidina i kula. Interpolacija novih građevina većim dijelom nije utjecala na povijesnu mrežu komunikacija. Danas se Sveti Lovreč, kao i ostatak Istre, prilagođava zahtjevima turizma. Mnoge su kuće prodane i potrebna im je obnova koja zahtjeva poštovanje konzervatorskih uvjeta važećih za ovu cjelinu. Čak unutar istarskih okvira Sv. Lovreč predstavlja iznimnu urbanističko-arhitektonsku vrijednost naselja koje je umnogome očuvalo srednjovjekovne urbanističke strukture. Izgradnja ranog novog vijeka skladno je dopunila srednjovjekovne forme naselja. Sve nas to vezuje na posebno oprezan pristup u daljnjem tretmanu ove povijesne cjeline, a pritom pogotovo mislim na veliki pritisak s kojim se male istarske lokalne samouprave suočavaju zbog naglog turističkog razvoja.

Doprinos ovog rada je pronalazak dosad neprepoznate kule pokraj Sjevernih gradskih vrata i ukazivanje na nekoliko strijelnica koje se dosad nisu obrađivane u pregledima te tematike. Iznose se argumenti za dataciju crkve sv. Lovre u 12. stoljeće. Pronađena su dva para gotičkih baza i kapitela. Rad je opremljen dosad nikad objavljenim arhitektonskim snimcima nastalim trudom i zalaganjem prof. dr. sc. Vladimira Bedenka. Ova izuzetno vrijedna dokumentacija nastaje 80-tih godina prošlog stoljeća. Uz detaljni terenski obilazak i pomoć lokalnog stanovništva, ova dokumentacija bila mi je bila od iznimne koristi pri pisanju ovog rada. Temeljem nje omogućeno mi je detaljnije obraditi primjere stambene arhitekture i njezinih stilskih karakteristika. Sve to je dosad bilo spominjano u literaturi, ali u vrlo općenitim i sažetim okvirima. Uz spomenuti prinos u vezi deskripcije stambene arhitekture Sv. Lovreča vrijedi istaknuti i da sam temeljem analize Katastra Franje I. pronašla lokacije

manjih crkava koje su porušene nakon 1820. godine. Uz ubiciranje ovih nekadašnjih crkvica koje predstavljaju potencijalne arheološke lokalitete povezala sam ih s titularima koji se spominju u izvorima.

9. Literatura i izvori

1. Bani, A., *San Lorenzo del Pasenatico roccaforte del Serenissima in Istria*, Trieste 1994.
2. Belušić, L., „Le chiese in territorio veneto delle diocesi di Cittanova, Parenzo e Pola“, *Atti*, vol. XI, 2010
3. Bertoša, M., *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995.
4. Bistrović, Ž., Braut, I., Šaina, T. „Sv. Matej u Prodlu – primjer oslikane ladanjske crkve s početka 15. stoljeća, *Portal – godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, br. 6, 2015.
5. Bradanović, M. „Konzervatorske uspomene, Jedan zaštitni zahvat na novigradskim zidinama“ u *Ivi Maroeviću baštinici u spomen*, ur. Vujić, Ž. i Špikić, M., Zagreb 2009.
6. Bradanović, M. i Nefat, N., „Odnos naselja i utvrđene plemićke rezidencije na izmaku srednjeg i počecima ranog novog vijeka“ u *Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, 2019.
7. Buchwald, H. H. „Eleventh Century Corinthian-Palmette Capitals in the Region of Aquileia“, *The Art Bulletin*, XLVIII, 1996.
8. Budak, N., *Povijest hrvatskih zemalja u srednjem vijeku*, Zagreb 2018.
9. Budicin, M., *Povijesno-urbanistički aspekti Mletačke Istre*, Pazin 2019.
10. Bulić, D., „Rimska centurijacija Istre“, *Tabula: časopis Odjela za humanističke znanosti*, br. 10, Pula 2012.
11. Buršić-Matijašić, K., *Gradine Istre – Povijest prije povijest*, Pula 2007.
12. Demonja, D., „Prilog tipologiji romaničkih zvonika Istre“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* br. 17. Zagreb 1993.
13. Demonja, D., *Romaničke crkve u Istri*, Zagreb 2007.
14. Fisković, I., „Nova viđenja oko benediktinskog samostana na Limu, *Izdanja HAD-a* br. 18, 1997.
15. Foscan, L., *I castelli medioevali dell'Istria*, Trieste 1992.
16. Foscan, L., *Porte e mura delle citta, terre e castella della Carsia e dell'Istria*, 2003.
17. Fučić, B., *Iz Istarske spomeničke baštine (svezak drugi)*, Zagreb 2007.
18. *Godišnji izvještaj Hrvatskog restauratorskog zavoda za 2020. godinu*, Zagreb 2021.

19. Jakšić, N. „Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji“ u *Starohrvatska prosvjeta* III. 13, Split 1983.
20. Jelinčić, J., „Statut Svetog Lovreča Pazenatičkog s posebnim osvrtom na jezične karakteristike“, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* sv. XVIII., Rijeka-Pazin 1973.
21. Joksimović, M., Komšo, D. „Dvigrad u apostolskoj vizitaciji biskupa Agostina Valiera 1580.“ u *Dvegrajski zbornik* br. 3, Kanfanar 2016.
22. Jurković, M. „Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj“, *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb 1996.
23. Jurković, M., „Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu“ *Starohrvatska prosvjeta*, br. 20, 1992.
24. Jurković, M., „Istria under Carolingian rule“ u knjizi *Migration, Intergration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*, Leiden-Boston 2018.
25. Jurković, M., Milošević, A., Basić, I., „Bale, benediktinski samostan – rezultati dosadašnjih istraživanja“, *I. Porečki susret arheologa – Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre* (ur. Jurković, M.), 2008.
26. Kalčić, J. *Crkve i crkvice Sutlovreštine i okolice*, Pazin 2020.
27. Maraković, N., „Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?“ *Histria* br. 1, Pula 2011.
28. Maraković, N., „Zidne slike u crkvi sv. Martina u Svetom Lovreču (Istra): nove spoznaje na tragu Fučićevih opažanja“, *Az grišni diak Branko prdivkom Fučić - Međunarodni znanstveni skup o životu i djelu akademika Branka Fučića* (1920.-1999.)
29. Marković, P. „Kapiteli u ranoromaničkoj crkvi Sv. Martina u Sv. Lovreču“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* br. 19. 1995.
30. Maroević, I., „Povijesni grad kao dokument“ u *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 12-13, 1988-1989.
31. Marušić, B. „Sveti Lovreč“ u *Enciklopedija Hrvatske Umjetnosti*, Zagreb 1996. str
32. Marušić, B., *Istra u ranom srednjem vijeku – arheološko-povijesni prikaz*, Pula 1960.
33. Marušić, Branko, „Materijalna kultura Istre od 9. do 12. stoljeća“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11/1, 1986.(1987.)

34. Matejčić I., Mustač, S., „Kiparstvo od 4. do 13. stoljeća“ u *Umjetnička baština istarske crkve knjiga 1*, ur. Ivan Matejčić, Poreč 2014.
35. Matejčić, I. „Gradska loža (lođa), *Hrvatska likovna enciklopedija*, Zagreb 1995.
36. Matejčić, I., Ortanić, B., *Crkva sv. Lovre u Sv. Lovreču – Program popravaka*, Poreč 1990. Arhiva Konzervatorskog odjela u Rijeci
37. Matejčić, I. *Dvije crkve*, Rijeka-Rovinj, 1997.
38. Matijašić, R., *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentim i njihova naseljenost od I. do III. stoljeća*, Zagreb 1988.
39. Mirabella Roberti, M. „La chiesa e le mura di San Lorenzo del Pasenatico“, *Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria XXVII-XXVIII*, Rovinj, 1979-80 (prethodno objavljeno u *Arte del primo millenio*, Torino 1953.)
40. Mohorovičić, A., „Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera“, *Ljetopis HAZU*, Zagreb 1957.
41. Mohorovičić, A., *Utvrđeni gradovi i kašteli sjevernog Jadrana*, Rijeka 1997.
42. Ostojić, I., *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. 3 Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri*, Split 1963.-1965.
43. Pelc, M., *Renesansa*, Zagreb 2007.
44. Prelog, M., „Cres, građevni razvoj jednog malog, starog grada“, *Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti*, Vol. 4 , 1963.
45. Prelog, M., *Poreč grad i spomenici*, Zagreb 2007.
46. Radossi, G. „Stemmi di capitani, rettori e famiglie notabili di S. Lorenzo del Pasenatico in Istri“, *Atti del Centro di ricerche storiche*, XXI, 1991.
47. Šonje, A., „Romanička bazilika sv. Marije u Vrsaru“, *Zbornik Poreštine – knjiga 1*, Poreč 1971.
48. Šonje, A., *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Rijeka 1981.
49. Šonje, A., *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb-Pazin 1982
50. Vesnaver, G., *Notizie storiche di Grisignana*, Capodistria 1904.

Internetske stranice:

<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2317>

<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/899/>

<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1038/gotika>

Primarni izvori:

Archivio di Stato di Trieste, Mappe del Catasto franceschino, Distretto di Parenzo, Comune di S. Lorenzo del Pasenatico, 435 b.

(<http://ariannaweb.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm;jsessionid=4E5E549D9ED46108897A460E153521D6#22334> *archivio* pristupljeno 1.9.2021.)

Archivio di Stato di Trieste, Catasto franceschino, Elaborati del Catasto franceschino, Distretto di Parenzo, Mappa elaborati del Comune di S. Lorenzo Pasenatico, 673.04 str. 1-48

(<http://ariannaweb.archiviodistatotrieste.it/AriannaWeb/main.htm;jsessionid=4E5E549D9ED46108897A460E153521D6#55754> *archivio* pristupljeno 1.9.2021.)

10. Popis priloga

- Tablica 1. Opis čestica na katastru sastavljen od podataka iz elaborata uz katastar i karte M. Mirabelle Robertija (bilj. 4) str. 64, izradila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 1. Sveti Lovreč na katastarskoj mapi Katastra Franje I. 1820. godine (izvor: Archivio di Stato di Trieste) s naglašenim određenim česticama (Grafički obradile: Nikki Vancaš i Irena Radoslav 2021.)
- Slika 2. Panorama naselja - G. Greatti, 1933. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 3. Plan zidina Svetog Lovreča Pazenatičkog iz 1675. godine (izvor: Budicin, M. (bilj. 24.) str. 10
- Slika 4. Romanička vrata, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 5. Arhitektonska snimka Romaničkih vrata, autora: D. Dobrinić, G. Juričić, S. Šoštarić, 1982.-1983. (projekt doc. dr. V. Bedenka)
- Slika 6. Četvrtasta kula na k.č. 464, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 7. Arhitektonska snimka Trokutaste kule, autora: T. Gottel, 1988. (projekt doc. dr. V. Bedenka)
- Slika 8. Detalj s kule u Dvigradu, snimila: Irena Radoslav 2021
- Slika 9. Detalj s Trokutaste kule, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 10. Strijelnice na sjevernoj kvadratnoj kuli uz Sjeverna vrata, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 11. Strijelnice na Kuli-zvoniku, snimila Irena Radoslav 2021.

- Slika 12: Arhitektonska snimka istočnog poteza zidina kod Ugaone kule, autora: M. Jembrih, G. Kadić, B. Krtalić (projekt dr. sc. V. Bedenka) 1987. Godine
- Slika 13. Pogled na zidine u dvorištu kuće na k.č. 465/1 na kojima je vidljiva strijelnica, snimila. Irena Radoslav 2021.
- Slika 14. Arhitektonska snimka Glavnih gradskih vrata autora: B. Bukowska, J. Szwalko (projekt dr. sc. Vladimira Bedenka)
- Slika 15. Kvadratna kula sjeverno od Romaničkih vrata, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 16. Kvadratna kula pored Sjevernih gradskih vrata, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 17. „Fasada zgrade prema barbakanu“ (južno pročelje Kapetanove kuće) D. Grigić, 1994. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 18. Tlocrt prizemlja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)
- Slika 19. Zidine ispred južnog pročelja Kapetanove kuće sa strijelnicom okruglog otvora, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 20. Arhitektonska snimka sjevernog i istočnog pročelja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)
- Slika 21. Arhitektonska snimka južnog i zapadnog pročelja Kapetanove kuće, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)
- Slika 22. Sjeverno pročelje Kapetanove kuće prije adaptacije, autor: D. Grigić, 1994. (Fototeka Konzervatorskog zavoda u Rijeci)
- Slika 23. Istočno pročelje kuće Frigerio s gotičkom monoforom prije urušavanja (preuzeto s: <http://www.arenadipola.com/immagini/pagine/1995/95-0318p006.jpg> datum pristupa 27.8.2021)
- Slika 24. Južno pročelje kuće DODO MAI PIU, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 25. Arhitektonska snimka sjevernog pročelja kuće Frigerio, autora: N. Pavić, E. Prostran, I. Rogulj (projekt dr. sc. V. Bedenka)
- Slika 26. Istočno pročelje kuće s renesansnom monoforom, snimila: Irena Radoslav 2021.
- Slika 27. Južno pročelje iste kuće iz 1933. godine, autora: G. Greatti (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 28. Zapadna fasada kuće uz crkvu sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 29. Sjeverna fasada kuće uz crkvu sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.

- Slika 30. Istočna fasada kuće na k.č. 12, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 31. Sjeverno pročelje kuće na k.č. 38, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 32. Istočno pročelje kuće na k.č. 38, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 33. Arhitektonska snimka južnog pročelja kuće na k.č. 38, autora: S. Popara, A. Sinković, A. Braun (projekt dr. sc. Vladimira Bedenka), 1988.
- Slika 34. Tlocrt pretorske palače iz 1794. godine (preuzeto iz M. Budicin (bilj. 24) str. 296,) s apliciranim aktualnim tlocrtom crkve sv. Martina - izradio Ivan Matejčić
- Slika 35. Romanički kapitel iz 13. stoljeća iz kripte župne crkve sv. Pelagija u Novigradu (preuzeo s: <http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/173/> datum pristupa 1. 9. 2021)
- Slika 36. Kapitel lođe, snimio J. Vranić 1959. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 27. Baza stupa lođe, snimio J. Vranić, 1959. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 38. Baza i kapitel, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 39. Baza i kapitel, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 40. Sjeverno pročelje nekadašnjeg zatvora, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 41. Istočno pročelje nekadašnje škole, snimio: J. Vranić 1955. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 42. Detalj portala nekadašnje škole, snimio: J. Vranić 1955. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 43. Portal kuće na k.č. 48, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 44. Sjeverno i zapadno pročelje Corpo della Guardia, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 45. Sjeverno i zapadno pročelje iste građevine prije adaptacije, autora V. Malinarić 1977. (Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)
- Slika 46. Kapiteli crkve sv. Martina (<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/> datum pristupa 1.9.2021.)
- Slika 47. Kapiteli crkve sv. Martina (<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/> datum pristupa 1.9.2021.)
- Slika 48. Kapitel kolonade crkve sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 49 Natpis iz sakristije crkve sv. Marije od svete krunice u Završju, snimila Irena Radoslav 2021.

- Slika 50. Stup iz crkve sv. Marije od svete Krunice, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 51. Detalj kapitela iz crkve sv. Marije od svete Krunice, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 52. Crtež koji prikazuje istočno pročelje crkve sv. Martina s postojećom sakristijom, autor T. G. Jackson, 1885.
(preuzeto:<http://www.ppmi.hr/hr/patrimonio/katalog-predmeta/item/690/> datum pristupa 1.9.2021)
- Slika 53. Istočno pročelje crkve sv. Martina, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 54. Bifore na crkvi sv. Lovre, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 55. Vanjska galerija crkve sv. Krševana u Zadru, snimila Irena Radoslav 2019.
- Slika 56. Južna fasada crkve sv. Lovre na groblju prije sanacije krova 1990., snimio: Ivan Matejčić
- Slika 57. Ulomci s lokaliteta crkve sv. Benedikta, danas postavljeni u loži, snimila Irena Radoslav 2021.
- Slika 58. Šiljata luneta sekundarno postavljena na ulazna vrata dvorišta, pored lokacije crkve sv. Agate, snimila Irena Radoslav 2021.